

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204079

UNIVERSAL
LIBRARY

T 920
L19 Sri

6. 143

ಪ್ರೆಸಾ ಕೆಪ್ರೆಪ್ಪೆ

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No T920

Accession No G 145

Author L. 19 Sri

అక్షయ వరసింహ శర్మ

Title శ్రీ నాథ పై భవ పట

This book should be returned on or before the date
last marked below

శ్రీనాథ వైభవము

మున్నంగి లక్ష్మీ నరసింహ శర్మ.

ప్రచురణ

ప్రచురణకర్తలు:

వేంకటరామ్ అండ్ కో.,

హైదరాబాద్-వలూరు.

ఈదర వేంకటరావుచే
రామా పవర్ ప్రెస్సునందు ముద్రింపబడియె.
ఏలూరు, ౧ డిశంబరు ౧౯౨౯.

కృతజ్ఞత

నే నీ భాషాసేవ కువ్యోగింపఁ దలంపునొన్న నిమేన
మున నా కుతాహము గలిగించిన పరోపకార విలాసునకు,
దయాపనునకు, మదాత్మీయునకు డాక్టరు హనుమంతపిఠ్ట
జోగయ్య శర్మకును,

నన్నెఱిగి యభిమానించుచున్న పరమార్థసంపన్నునకు
కవితావిలాసునకు అభిజ్ఞునకు యశ్వహృదయునకు శ్రీమంతు
నకు నాశము కృష్ణరాయసికిని,

గ్రంథసమరణ స్వవసాదుమున నున్నసన్న వాత్సల్య
మున నాదరించి సార్థక సత్కృతిం గృతార్థంగావించిన వదాన్యు
లకు వాఘాంగోత్రి పవిత్రులకు శ్రీమాన్ ఆణ్ణన్ కందాడై
గోవిందాచార్య స్వాముల (విజయరాయి అగ్రహారికుల) కును,

ఈ నా యూడిగమునెడ దాక్షిణ్యముఁ జూపి పోషిం
చిన విహితునకు గుప్తదాతకు ఉచితజ్ఞునకు స్వతంత్రునకు శ్రీ
యక్తునకు మాతేటి రామచంద్రరాయసికిని,

నా యీ కృతిని అభిమానించి ముద్రణాదికము నిర్వ
హించి మన్నించిన రామా ప్రెస్ & వేంకటరామ్ అండు
కంపెనీ యజమానులకు, అస్మచ్ఛ్రేయోభి లాషులకు
శ్రీయుతులకు ఈదర వేంకటరావురాకిని

ప్రేమాంకములు సమస్కృతులు కృతజ్ఞతలు సరివి
సమర్పించి ధన్యుడ నగుదును. కృతజ్ఞుడు,

ము. ల. న. శర్మ

సంకల్పము.

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతమున విరాటపర్వము మొదలు కడవఱకు 15 పర్వములు పద్యనృత్తి మెళికలంబడి తెలుగు కలుపులలో భావము నిగూఢమగుచుండును. భారతపతిశృ లోకమున కిది యనుభూతము. ఆనంద వానిశృవానిచే బ్రకటి తములైన భారతము ఆకృతీయందు ఘట్టిత పటాదికమునందు ముద్రణమునను సంస్కృతింజెందినది. కాని పరిశీలనానుకూల ముగ వాక్యార్థముందెలుపుగుర్తులు—, ; : . “ ” —లేమి జాల గొఱవడినది. భారత తాళపత్ర) గ్రంథములు లభించినవట్టుశోధించి పాఠములనుజూపించి పై గుర్తులఁబూంప సంకల్పించితిని; ప్రయత్నించితిని. భాషాభిరతులకు విత్తు) లకుఁ గొందఱకుని వేదించితిని. నాయీ యుద్యమమును వారు మనసార నభినందించిరి. మచ్చునకు త్వరలో శాంతి పర్వము వెలువరింపఁబూనెదను. కోరిక మాత్రము నావంతు; గొనసాగిం చుట ప్రకృతి జనని వంతు— అదియ భాషాపోషకులగు వదాన్యుల వంతు.

శారదా కింకరుడు,

ము. ల. నరసింహశర్మ.

విజ్ఞాపిక .

శ్రీనాథ కవిస్వాభాముని జీవితము వ్రాయగడంగితిని. త దర్థము వలయు నాధన సామగ్రి యధాశక్తిని లభించినంత వట్టు సేకరించితిని. ఈ నా గ్రంథము ప్రాజ్ఞలఘోఽటకుఁ గాదు. ఇతిహాస పరిశోధకుల కపూర్వ వృత్తాంతముల నందించుటకుఁ గాదు. విమర్శకులను నిర్విణ్ణులఁ జేయఁగల అద్భుతాంశముల వినిపించుటకును గాదు. ఇతిహాసముల మధించిన ఘోరది కల్పిత వృత్తములే వెలువడునని ఎఱుఁగుదును. విద్యార్థి లోకమునకు శ్రీనాథుని బరిచితునిఁజేయుటయ నాయుద్దేశ్యము.

గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి “కవిజీవితముల” లోని శ్రీనాథుని దర్శించితిని. కందుకూరు వీరేశలింగముగారి, “ఆంధ్రకవుల చరిత్రము” ౧ వ భాగమందలి శ్రీనాథుని కథ నెఱింగితిని. చిలుకూరు వీరభద్రరాయల “ఆంధ్రుల చరిత్రము” ౩-వ భాగమున శ్రీనాథుని కర్ణాట దేశసంబంధముం గూర్చిన వాదము నారసితిని. “పల్నాటి వీరచరిత్ర”లోని బాలచంద్ర యుద్ధప్రకరణమునకు అక్కిరాజు ఉమాకాంతము గారు వ్రాసిన వీరికఁ జదివితిని. వేటూరు ప్రభాకరశాస్త్రి గారి “కనకాభిషేకము”నకు హర్షించితిని. ఈ శాస్త్రిగారును, దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారును వెలువరించిన చాటువులలో

శ్రీనాథకృతము లనిన వానినిఁ గొన్నిటిని గ్రహించి రుచి చూపితిని. రాజమహేంద్రవఁద్రాఁధాభ్యుదయ గ్రంథమాల” పోషణమున వీరభద్రరావు (చిలుకూరు) గారు ప్రచురించిన “శ్రీనాథకవి”ని సంభావించితిని. “శ్రీనాథుని గ్రంథకాల నిర్ణయము” అని మకుటముతో రచించిన కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ. గారి వ్యాసము నుపలక్షించితిని. శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు, బి. ఏ., బి. ఎల్. గారి వంటి ఘను లప్పు డప్పుడు “ఆంధ్రనాహిత్య పరిషత్సత్తి”కా” ముఖమున వెలువరించు చుండిన శ్రీనాథ విషయకముల నాదరించితిని. 1924-25 సంవత్సరప్రాంతమునఁ బ్రకాశితమైన వే. ప్రభాకరశాస్త్రి కృతమును “శృంగారశ్రీనాథము” ను అనుభవించితిని. శాస్త్రిగారు, శ్రీనాథుని సమగ్రజీవనకథను వ్రాయఁదలంచినట్లును, అందు ప్రథమభాగము ఈ శృంగార శ్రీనాథమనియు, ఇంక విమర్శభాగము వెలువడుననియుఁ దెలిపిరి. శాస్త్రిగారు శ్రీనాథమహాకవి స్వామికిఁ జేసిన యూడిగము మేరలు దాఁటినది వారి విమర్శ ప్రాజ్ఞులకుఁ బరిశోధకులకు ఉపయోగమగును. మదీయము విద్యార్థి గణమునకని మొదలనే విన్నవించితిని. శాస్త్రిగారు శ్రీనాథుని జననకాలాదికముం గూర్చి తేల్చిన యభిప్రాయములపై బండ్లారు తమ్మయ్యగారు పఱపిన పరామర్శ గాంచితిని. “క్రీడాభిరామ” కర్తృత్వమును గుఱించి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు

సిద్ధాంతము అందుపై వేమూరు విశ్వనాథశర్మ ఎం. ఏ.,
 ఎల్. టి. గారు ప్రయోగించిన పూర్వపక్షము * దడవితిని.
 కళాప్రపూర్ణులు యశశ్శాములు వేదము వేంకటరాయ
 శాస్త్రిలవారి శృంగారపైషప సర్వంకష వ్యాఖ్యయందలి
 అవతారికను నేవించితిని. నా యీ కృతికిఁ బూర్వోక్త
 గ్రంథాది వ్యాసము లన్నియు అతిమాత్రముగ నుపకరించినవి.
 తత్కృతికారుల కందఱు నా నమస్కారములు.

ఇది శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని
 కీర్తి మూర్తి కొక
 పుష్పము.

౧-౯-౧౯౨౯.

శుక్ల సం॥ శ్రావణ బ
 ఏ లూ రు .

}
 }
 }

ము. ల. న. శర్మ.

* “సారస్వతసర్వస్వము”-(తణుకు) సంపుటము ౨; సంచిక ౩.

విషయసూచిక.

దశము—౧.

జాతకము.
బాంధవ్యములు.
జన్మస్థానము.
జన్మకాలము.
విద్యార్థిదశ.

దశము—౨.

కాఖ-మతము
కొండవీటివాడు?
కురువు?

దశము—౩.

కొండవీడు-రెడ్డిరాజుల ప్రాభవము,
వంశవృక్షము ౧-౨-౩.
రెడ్డపాలనము.
౧. ప్రోలయవేమారెడ్డి,
౨. అనపోతరెడ్డి.
౩. అనవేమరెడ్డి.
౪. కొమరగిరిరెడ్డి.
కాటయవేమారెడ్డి.
౫ పెదకొమటివేమారెడ్డి.

దశము—౪.

గ్రంథరచనము.
కురుద్రాట్పురిత.
కాలివాహనసప్తకతి.
అసావిప్రవేశము.

విద్యార్థికారిపదవి.

శృంగారక్షేపదము.

హరవిలాసము.

భీమఖండము.

తెలుగురాజునిప్రాపు.

విస్సనమంత్రిసేహము.

దశము—౫.

కర్ణాటదేశాటనము-కనకాభిషేకము..

దశము - ౬.

సర్వజ్ఞానిసందర్శనము.

దశము—౭.

వేమవీరభద్రారెడ్డలశ్రయము.
కాశీఖండము - రచనకాలము.
అపరవయస్సు - అగచాట్లు.
మైయరెడ్డిప్రాపు.
పల్నాటిపయనము

దశము—౮.

శ్రీశైలయాత్ర - శివరాత్రిమాహా
తీర్థము - రచనకాలము,
మఱికొన్నిగ్రంథములు.

దశము—౯

బొడ్డుపల్లివాసము - వ్యవసాయము -
చరమదశ

శ్రీ నాథవైభవము.

ద శ ము ౧.

జాతకము.

శ్రీనాథమహాకవి తల్లి భీమాంబ, తండ్రి మారయ, తాత కమలనాథుడు. వీరిది పాకనాటి నియోగిశాఖ. భారద్వాజ గోత్రము; ఆపస్తంబ సూత్రము; యజుర్శాఖ. శ్రీ. శ. ౧౮ వ శతాబ్ది తుదను, ౧౯ వ శతాబ్ది పూర్వార్థమునను శ్రీనాథుడు ప్రవర్తించెను. ఈవిషయముల నీక్రింది పద్యముఖమునఁ గనుఁడు.—

శా. భారద్వాజ పవిత్రగోత్రుని శుభాపస్తంబ సత్సూత్రు, విద్యాగాజీవభవుండుమారయకుఁ, బుణ్యాచారభీమాంబకుం గారామైసతనూజు, నన్ననఘు శ్రీనాథాఖ్యునిన్...

—శృంగారనైషధము.

సీ. కమలనాథునిపాత్రుఁ గవితామహీరాజ్య భద్రాసనారూఢుఁ బట్టభద్రుఁ, బాత్రు, నాపస్తంబసూత్రు, భారద్వాజ గోత్రు, సజ్జనమిత్రుఁ, గులపవిత్రు, భీమాంబికా మారయామాత్యనందను...

—హరవిలాసము.

గీ.

పాకనాటింటివాడవు, బాంధవుడు
కమలనాభుని మనుమడ వమలమతివి

.....

—భీమఖండము—

బంధుత్వములు.

శ్రీనాథునకు దగ్గుబల్లివారై టింటివారు. ఎఱ్ఱమ అత్త.
తిప్పయామాత్యుడు మామ. ఈదంపతులకు 'నాచికేతూ
పాఖ్యాన' కర్త దుగ్గన కొడుకు; శ్రీనాథునకు బావమఱది,
శిష్యుడును. దగ్గుబల్లివారు శాండిల్యనగోత్రులు. ఎఱ్ఱమ
తిప్పనార్య దంపతులకు దుగ్గనతో కొడుకులు మువ్వరు.
అందుఁ బెద్దనాడు పోతన, రెండవవాడు ఎఱ్ఱన, కడ
గొట్టవాడు దుగ్గన. నాచికేతూపాఖ్యాన కర్త ఈతఁడే.
చూడుడు:—

సీ. కవిసార్వభౌముడై కర్ణాట విభుచేతఁ

గనకరత్నాభిషేకములు గొనిన

శ్రీనాథ సుకవి కూరిమినేయు మఱదివి

మగ్గయకవిరాజు, దగ్గుబల్లి

తిప్పనార్యునకు నతీమణి యెఱ్ఱమ

కును దనూజుడవు; పోతనకు నెఱ్ఱ

నామాత్యవగునకు ననుగు నమ్ముండవు

శాండిల్య గోత్రుఁడౌ సరసమితివి;

గీ. చెప్పనేర్తువు కృతులు సుస్థిరముగాఁగ

గాన నీవిష్ట రచియింపఁ గడఁగి యున్న

'నాచికేతు చరిత్రంబు' నానుపేర

నంకితము నేయు కవి గాజు లాదరింప.

—నాచికేతు పాఖ్యానము

అని ఈకృతి నందిన అనంతామాత్యుని (చంకలూరు) గంగయ (కృతిపతి) దుగ్గనను బ్రశంసించెను. శ్రీనాథునకు దుగ్గనతో బావమఱుదులు మూపురైరి. శ్రీనాథుని ధర్మపత్ని ఈ దగ్గుబల్లి వారింటి యాడుబిడ్డ. ఈ దగ్గుబల్లి సో-రుల కక్కయో చెల్లెలో! ఆయమపేరును దుర్లభము.

దగ్గుబల్లి కృష్ణామండల మండలి గడినాడ తాలూకా లోనిది. ఈ దగ్గుబల్లియే శ్రీనాథుని అత్తింటివానికి తొంటి కాపురమై యుండును శ్రీనాథకృష్ణుడు భీమఖండ కృతిపతి, బెండపూడి అన్నమంత్రి “ పాకనాటింటివాడవు, గాంధీపుండ్రు ” అని శ్రీనాథు నగ్గించుటచే శాఖయేకాక అన్నమంత్రి బాంధవ్యము కలిమియు వ్యక్తమైనది.

భాగవతకర్త పోతనామాత్యుడు శ్రీనాథునకు బావ అను నైతిహ్య మొకటి కలదు. ఇది ఆభాణకమని తోచుచున్నది. బావవరున యెట్టిదో తెలియును. పోతన

భార్య శ్రీ నాథునకుఁ దోడఁబుట్టునై యుండెనో కాదేని వియ్యపువరుస ననుకరించినదో చూపింపరాదు. ఈ సంబంధ మా భాగకమేయైనను రసము గలదగుటఁ నిటఁ బొందింతును.

పోతన పేదవాఁడు; కర్షకుఁడు; భక్తుఁడు; ధర్మాశ్రితుఁడు; మధురకవి. శ్రీనాథుఁడు ధనికుఁడు; భోగి; కవితాఽలసభా సురుఁడు; విద్యాధికారి; ఈతఁ డొకప్పుడు పోతనను జూడవచ్చెను. గ్రామపుబొలిమేరలోని పొలము దున్నుకొను చుండిన పోతనను ఆతని కొడుకును శ్రీనాథుఁడు తన పల్లకినుండి తొంగి చూచి పరిహాసముగా “హలికులారా” అని సంబోధించెను. అంత పోతన ఆతని శ్రీనాథుఁడుగా నెఱింగి,

ఉ. బాలసాలసాలనవపల్లవ కోయల కావ్యకన్యకం

సూతురకిచ్చి య ప్పడుపుసూడు భుజించుటకన్న సత్కవుల్ హలికులైన నేమి గహనాంతర సీమలఁ గందమూలకౌ ద్రాలికులైన నేమి నిజవార సుఖోదగ పోషణార్థమై.

అని ఉత్తర మిచ్చెను. శ్రీ నాథుఁడు సిగ్గుపడి పల్లకిడిగి పోతన కడకేఁగెను. అన్యోన్యక్షేమ లాభ ప్రశ్నాంతరము శ్రీ నాథునితో పోతన ఇల్లుచేరెను. భోజనములైనవి. విశ్రాంతిగ సూక్ష్మండినపుడు శ్రీ నాథుఁడు నయమోచితముగ,

క. కమ్మని గ్రంథ మొక్కటి

ఇమ్మగ నే నృపతికేని గృతిముచ్చినఁ గో

గొమ్మనఁడె యీస్సితార్థ *

మిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టి మహాత్ముల్ ?

అనెను. పోతన మానమునఁ దన యనిష్టముం దెల్పెను.

ఆరేయి తనయెదుట సరస్వతీ దేవి దీనాననయై కన్నీరు గార్చి నట్లు పోతన కలఁగనెను. ఉదయమే ఆతఁడు,

ఉ. కాటుకవంటిసిరు చనుగ్బువయింబడ నేల యేడ్చెదో

కైటభ దైత్యమర్దనుని గాదిలిశోడల యో మదంబ యో

హాటకగర్భ గాణి, నిను నాఁకటికిం గొనిపోయి నీచ క

ర్ణాటకిరాట కీచకుల కమ్మొ గ్రతుద్ధిగ నమ్ము భారతీ.

అని శపథముతో శారదాదేవి నోదార్చెను. భాగవతములోని “సిరికిరిజెప్పడు” లోనగు పద్యములం గొన్నిటిం గూర్చి శ్రీనాథసంబంధముఁ దెలుపు కథలు గలవు. పోతన తన భాగవతావతారికలో —

ఉ. ఇమ్మరుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురమ్ములు వాహనమ్ములున్

సొమ్ములు గొన్నిపుచ్చుకొని చొక్కి శరీరమువాసి కాలుచే

సమ్మెట్రవేటులం బడక సమ్మతి రామున*కిచ్చి చెప్పి నీ

బమ్మెర పోతరా జాకఁడు భాగవతమ్ము † జగద్ధితమ్ముగాన్.

అని చెప్పికొనిన పద్యము శ్రీనాథు నుపాలంభించుట కని గొండఁజిరి. శారదాదేవికిఁ దాఁజేసిన ప్రమాణము జెల్లిం

* పా. గొమ్మని యాయఁడె యర్థం . విష్ణుహి ..

* శ్రీహరి † బమ్మెర...జరిన...

చుటకు మున్ను తారచించిన “భోగినీ దండకము”నకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగ నీపద్యము బాడెనని జేసెనును.

నైజాము రాష్ట్రములోని రాచకొండ రాజధానిగా ఓరుగల్లు, భువనగిరి, సింగపురము మున్నగు తెలుఁగు సీమల బాలించిన మోము కలజలగు శేచర్ల వెంకయ్యలో నొకఁడు కుమారాన్న పోతానేనికు మారుఁడు, రావుసింగభూపాలుఁడని, పోతన భోగినీదండకమునకుఁ గృతిపతియగుటచు, శ్రీనాథుఁడు రావుసింగభూపాలుని దర్శించుచోయి,

గీ. ఎటుల మెప్పించెదో నన్న నింకమీఁద

రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు

నిండు కొలువున నెలకొని యుండి నీవు

సరససద్గుణ నికురంబ శారదాంబ ?

అని చెప్పి కొనుటచు పోతన శ్రీనాథునకు సమకాలీనుఁడుగా నుండఁబోయనని యూహ. ఈ వీరి బంధుత్వమును నూర్చి మాధ్విజెప్పఁగల యాశ్రయము లింతకన్న లేవు. పోతన నిజవ్యాసయావేదనము వెలువరించుచు వ్రాసిన కతిపయ పద్యములు పోతనకు శ్రీనాథుని పొత్తలవరింపననువగు కథకు కారణములైనవి.

శ్రీనాథుని సంతతినిఁ నూర్చి “శ్రీరామాభిషేకము” నందలి యవతారికలోని పద్యములు గొన్ని తెలుపుచున్నవి. ఆపద్యములు దోషభూయిష్టములు. ఈపట్టునఁ గవితాగుణము

నుపేక్షించి శ్రీనాథుని జీవితాంశము నపేక్షించి ఆపద్యముల నిందుద్ధరింతును. అట నట నవరణలఁ జూపింతును.

ఆపద్యము లివి—

ఉ. ఆ మునినాథవంశ కలశాంబుధి పూర్ణసుధాకరుల్, గుణ
స్తోములు, సత్యసంధులతితోషితచిత్తు లుదాగులున్ మహో
ద్దాములు పుట్టిరందు నొక ధన్యునివంశములోన నొక్కఁడున్
ప్రేమతో¹ కొండవీటి నరిభీకరుడై తన రాసుమంషియున్.

శా. పాధోరాశి గభీరుఁ డుజ్జ్వల కళాపారీణుడైనట్టి శ్రీ
నాథుండన్న కవీశ్వరోత్తమసుశంజందంమ్ముగా² బెండ్లియై
సాధుస్తోత్రగులైన సూనులను భాన్వత్తేజులం గాంచె భూ
నాథుల్ మెచ్చఁ బ్రపంచశాలులను సన్మార్గక్రియాలోలులన్.

క. వారల మాతామహుఁ డతి³

కూరిమితో నింటనుంచుకొని పెంచుటచే

నారూఢిగ శ్రీనాథుని

వారై వర్తిల్లి రొగిని వసుధాస్థలిలోన్.

క. వారల వంశ పరంపర

లారూఢిగ విస్తరించె నతివిభవమునన్

వారల మాధవ మంత్రియు

ధారుణిలోఁ బొగడుగనియె ధన్యత మెఱయన్.

—శ్రీరామాభిషేకము.

పైపద్యముల తాత్పర్యము:—

కొండవీటి వాస్తవ్యుడు తన శాఖవాడు ఆత్రేయ గోత్రజుడు నగు వాని కొకనికి శ్రీనాథుడు తన హిమార్తెను పెండ్లిచేసెను. ఆ దంపతులకుఁ గొడుగులున్నారు. ఆ కొడుకులను, తన దాహితులను, శ్రీనాథుడు తన ఇంటఁబంచుకొని పెంచెను. కావునఁ దత్సంతతికి శ్రీనాథునివారని పేరు వచ్చెను. వారివంశము పరంపరాభ్యున్నతి నొందెను. ఆ పరంపరలో మాధవ మంత్రియను నతఁడు ప్రసిద్ధుఁ డాయెను. ఆ మాధవమంత్రికి విదవతరము వాడగు మాధవామాత్యుఁడే ఈ “శ్రీరామాభిషేక ” కర్త. మఱియొక సంబంధము—

శ్రీనాథునకు రామయమంత్రి యని బావమఱుదియో ఆ వరుసవాఁడో ఒకఁ డుండెనని, అతఁడు భోజనప్రియుఁడని, ఒకప్పుడు బంతిని గలసి భుజించుచుండఁగా శ్రీనాథుడు వేళాకోళముగా, నీ క్రిందిపద్యము చెప్పి గేలిచేసెనని ఆభాణమొకటి కలదు. ఇందెంతనిజము కలదో ! ఆ గేలిపద్యముఁ గనుడు. —

ఉ. గ్రామముచేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీరాముకటాక్ష వీక్షణపరంపరచే గడతేట్రాగాక మా రామయమంత్రి భోజనపరాక్రమ మేమనిచెప్పవచ్చు నా స్వామియెఱుంగు దత్కబళచాతురి తాళఫల ప్రమాణమే

—శృంగార శ్రీనాథము

ఈపద్యము శ్రీనాథకృతమని నమ్మరాదు. ఇంత మాత్రమున రామయమంత్ర బంధుత్వము నిర్ణయింపరాదు. శ్రీనాథుని కటుంబాదిక సంబంధ బాంధవ్యములం గూర్చి తెలుపఁగల సాధనము లింతకన్న దొరకవు. శ్రీనాథునికి అన్న దమ్ములు, అప్పసెల్లెండు ఉండినట్లు ఎఱుకవడదు. ఆతని సంతానముం గూర్చియు నాకరములు దొరకవు. శ్రీరామాభిషేకమునుండి యుద్ధృతములైన పూర్వోక్త పద్యములలో శ్రీనాథుని కూతురిపేరు గాని, ఆమె మగనిపేరుగాని, తుదకు అత్తింటిపేరు ఊరుగాని, అత్తమామల పేర్లుగాని తెలుపఁబడలేదు. ఈశ్రీనాథుఁ డేశ్రీనాథుఁడోఅను శంకమాత్రముమిగిలినది.

జ స్మ ణ్ఘా న ము .

—శ్రీనాథకృత—

మ. కనకత్సాగరధీరు వార్షిధితటీ కాల్పట్ట నాధీశ్వరున్
ఘననిం, బద్మపురాణ సంగ్రహకళాకావ్య ప్రబంధాధిపున్
విసమత్కృతి సార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుంగొల్తు నా
యనుఁగూండాతఁబ్రదాతశ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.
—భీమఖండము.

శ్రీనాథుని పితామహుఁడు కమలనాభామాత్యుఁడు, నముద్రతీరమునందలి కాల్పట్టనమున కధీశ్వరుఁడుగ నుండెను.
“పద్మపురాణ సంగ్రహ కళాకావ్య ప్రబంధాధిపుఁ” డనుట

వలన ఆతని విద్యాసంపదఁ జేరింగితిమి. కమలనాథుఁడు పద్మ పురాణము నాంధ్రీకరించెనని, ప్రశస్తిన్న దానశీలుఁ డని తనతాతకు శ్రీనాథుఁడు లోకమునకుఁ బ్రచితునిఁ జేసెను. తనతాత కమలనాథుఁడు “వినమత్కాకతి సార్వభౌము” డని కాకతీయసార్వభౌముఁడగు కెండవ ప్రతాపరుద్రుని మొక్కులండిన వాఁడనియుఁ జూపెను.

“వార్షిధిశతీకాల్పట్టనాధీశ్వరున్ ” పద్మపురాణ సం గ్రహ కళాకావ్య ప్రబంధాధిపున్ అనిన విశేషణములు కమల నాథశ్వమునకు సార్థకములు ధ్వనితములు నగునని తోచు చున్నది.

కమలనాథుని యధీశ్వరత్వమున నుండు కాల్పట్టనము శ్రీనాథుని జన్మస్థానమై యుండునని ఆ కాల్పట్టనము పాక నాటి సీమలోనిదే యని పెద్దలు కొందఁ జూహించిరి. కాల్పట్టనము కాల్పట్టనముగా నుండవలయునని, కాల్పట్టనమఁగాఁ బ్రకాశించు పట్టనమని యర్థమగును గాన నెల్లూరు మండలమునందలి సముద్రతీరగ్రామమగు శ్రోత్తపట్టనమే ఈ కాల్పట్టనమై యుండునని వీరేశలింగముగాఁ బ్రాసరి.* వీరి ఈశ్రోత్తపట్టన వాదమును ఖండించుచు కాల్పట్టన మనియే యుండవలయు నని, కాలి అనఁగా నలుపను సర్వోపపత్తివలన నెల్లూరునకు సమీపమున సముద్రతీరమునఁగల శ్రష్టపట్టనమే

* ‘ఆంధ్రకవుల చరిత్ర’.

కావలయునని చి. వీరభద్రరావుగారు వ్రాసిరి. † నుచిలీ పట్టణమునకుఁ దూర్పున సముద్రతీరమున నిప్పుడు కాళీపట్టణ మను గ్రామమున్నది. అది ప్రాచీనపట్టణము.

శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్న కాల్పట్టణ మిప్పుడు కాళీ పట్టణమని వ్యవహరింపఁ బడుచున్న పైగ్రామము కాదగును. శ్రీనాథుని యత్తింటివారి గ్రామముగాఁ జెప్పఁబడిన దగ్గుబల్లి కాళీపట్టణమునకుఁ బదిమైళ్ల దూరమున నున్నది. శ్రీనాథుని బంధువు, భీమఖండ కృతిపతిగఁ బెండవూడి అన్నయంత్రీ ప్రభృతుల * వాసగ్రామములు కాళీపట్టణమునకుఁ జేరువనున్నవి. అనియు “ఈనడుమ బ్రహ్మశ్రీ కె వి. లక్ష్మణరావుపంతులు గారొక శాసనము (క్రీ. 8 వ శతాబ్ది) నందుఁ గలుపట్టణము అను పేరునఁ జూచి శ్రీనాథుని కాల్పట్టణ మిదియేయని నిర్ణయించిరి. శాసనమున నట్లు పేర్కొనఁబడిన కలు పట్టణము నేడు కలుపటమను పేరున్నది. అది ఇదివఱకు నేను బేర్కొన్న కాళీ పట్టణమునకు దరిదాపుననే కలదు. కాళీపట్టణము సముద్రము నొడుగనే యున్నది. కలుపటము పదిమైళ్ళ దూరముననున్నది. శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్న గ్రామమిదియుఁగా వచ్చును. * అనియు వే ప్ర శాస్త్రిగారు వివరించిరి. కావున కమలనాథుని యధీశ్వరత్వమున నుండినది కాళీపట్టణమో కలుపటమో యైయుండును. ఇందేదైననగుఁగాక కొత్త పట్టణము కృష్ణపట్టణము మాత్రము కాదు.

* శ్రీనాథకవి; శృంగార శ్రీనాథము.

కమలనాభుఁ డేలినది కాల్వట్టనము, అతఁడు పాకనాటి నియోగి; శ్రీనాథునకుఁ బితామహుఁడు. కావున వీరు పాకనాటి నియోగి శాఖకుఁ జెందినవారగుటచేఁ గాల్వట్టనము పాకనాటి సీమలోనే యుండవలయును. అదియే శ్రీనాథుని జన్మస్థానమై యుండును. అనిన ఉమాకాంతముగారి వాదము నిలువదు. పాకనాటి శాఖయైనంత మాత్రమున శ్రీనాథుని జన్మస్థానమును పాకనాడులోనే వెనకనేల? కాసల (కోసల) ములికి (ముల్కి), వెలి, వేగి, తెలఁగ, బళిగ, కమ్మ-లోసగు నాడుల సంతతివారండఱ జన్మస్థానము లాయానాడులేయనఁ దగునా? శాఖవేరిని ఇంటివేరినిబట్టి జన్మస్థానమును నిర్దేశింపరాదు. ఇంక నొక్క అంశముగూడ నాలోచింపఁదగును. శ్రీనాథుని పితామహుఁడు కమలనాభుఁడు. ఈతనిది కాల్వట్టనము. ఈతని కొడుకు మారన, శ్రీనాథునితండ్రియు సందే కాపుర ముండెననియుఁ జెప్పవచ్చును. అంతమాత్రమున శ్రీనాథుని జన్మస్థాన మదియని నిర్ణయింపరాదు. శ్రీనాథుని తల్లి భీమాంబిక. పుట్టింటివారి నివాసము శ్రీనాథుని జన్మకాలమునకు దగ్గుబల్లి యనియే రూఢమగునేని అదియే శ్రీనాథుని జన్మస్థానమని సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. తొలిమలి కాపులు పుట్టింట జరుగుట ఆనవాయతి.

జన్మ కాలము .

శ్రీనాథుని కాలము క్రీ. శ ౧౪ వ శతాబ్ది చివరను
౧౫ వ శతాబ్ది మొదటను అనిరి. దానిని బురస్కరించు
కొని పలువురు పెద్దలు జన్మకాలమును నిర్ణయించిరి. వారు
కనుపఱచిన సంవత్సరము లివి:—

కొ. వేం. లక్ష్మణరావు	క్రీ. శ.	౧౩౬౦
కం. వీరేశలింగము	,,	౧౩౬౫
వే. ప్రభాకరశాస్త్రి	,,	౧౩౮౫
బం. తమ్మయ్య	,,	౧౩౬౫

చి. వీరభద్రరావు— “హరవిలాస రచనకాలమును
మనము స్థిరీకరించినయెడల శ్రీనాథుని జన్మకాలము నమ
స్యకు పరిష్కరింపఁగలము. కాని యదియె సాధ్యముగాఁ
గన్నట్టిలేదు. అది నిర్ణయమగువఱకు శ్రీనాథుని జన్మకాలము
నిర్ణయింప సాధ్యముగాదు.”

జన్మకాలమును గుఱించి కొ. వేం. ల, కం. వీ. గార్లు
చేసిన నిర్ణయములలో ఏదేండ్లు వ్యత్యాస మగవడుచున్నది.
ఈ యిరువురి నిర్ణయమునకును ౧౫—౨౦ సంవత్సరముల తేడా
కనుపించును. బం. త. గారి నిర్ణయము కం. వీ. గారి
ననుసరించినది.

విద్యాగ్నిదళం.

సీ. సంస్కృతప్రాకృత శౌరసేనీ ముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబు
జన్మగపతి సార్వభౌమ భాషితమహా
భాష్య పద్యా సమభ్యాస బలమ
సక్షపాగకణాద పక్షిలోదీరిత
న్యాయ కళాకౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమస్మృతిసాంఖ్య సిద్ధాంత
కబళనవృత్త్యైతి గౌరవంబు

గీ. పూర్వకవి ముఖ్య విరచితా పూర్వకావ్య
భావరససుధా చర్మణ ప్రాథతయును
గందళింపంగ “గాళికాఖండ” “నైష
ధ” ప్రముఖ వివిధ ప్రబంధము లొనర్చె.

—నాచితూపాఖ్యానము.

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని సర్వతో ముఖ పాండిత్యమును వెలిపజేసినది. ఇదన నేల తత్కృత గ్రంథములే యాతని శేషముపీవిభవమును, ఆతని ఆగమాది సమస్తశాస్త్ర స్వాధీనతను, వీనితోబాటు ఆతని అంత స్సంస్కారమును పూర్తిగఁ బ్రకటించినవి. చిత్తగింపుడు..

శా. బ్రాహ్మీక త్తవరప్రసాదుడ వునుప్రజ్ఞాని శేషోదయా
జిహ్వాస్యాంతుడ వీశ్వగార్చన కళాశీలుండ వభ్యర్థిత
బ్రహ్మాండాది మహాపురాణచయ తాత్పర్యాద్ధ నిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమవు నిధాన్యంబు సామాన్యమే ?

—వైషణ్యము: అతాకిక.

గీ. ఆగమజ్ఞాననిధిని తత్పార్థినిని
బహుపురాణజ్ఞుడవు శుభభవ్యమతిని

.....

—హరవిలాసము.

శ్రీనాథుడు బాల్యముననే కవిత్వము జెప్ప నారంభించె
ననుట కొక యైతిహ్యముకలదు. అనియిది—

శ్రీనాథుడు విద్యావ్యాసంగము సేయుకాలము :—

౧౦-౧౨ సంవత్సరముల యీడుననే జటిలపరఘటనముతో
నర్థగాంభీర్యము ఆరభివృత్తితో నారికేళపాకమునకు నగు
బాటు ఘటించు సనిర్గళ ధారయు బయలుదేఱెను. పండిత్య
లకుపైత మాతని కవిత్వము దురవగాహ మయ్యెను. శ్రీనా
థుని విద్యాగురుఁ డీస్థితిని గనిపట్టి, ప్రత్యహ ముదయమునఁ
జిక్కుడుపాదు సరసఁగూర్చుండి మినుపగారె లొక నెలదినములు
తినవలయునని కట్టడబెట్టెను. ఉదయమున మినుపగారెల
తిండియుఁ, జిక్కుడుమొక్క గాలియు బుద్ధిని మందగింపఁ
జేయునని వైద్యశాస్త్రముట ! ఈవిధానముననైన యాతని
బుద్ధి మందగించి త దపారపాండితి కొంతి మఱివు దగులు

ననియు బోధ్యవా క్కగుననియు సరససరళధార యేర్పడు
ననియుఁడలంచి గురుఁడు మినుపగాఁగెల పథ్యము విధించెనట!
ఆ పథ్యముతో క్రమముగా పాండితి కరఁగి లలిత మార్గముల
జాలువాఁడనది.

సంస్కృతి నైషధకారుఁడు శ్రీహర్షపండితుఁడు తన
విద్యార్థిదశయందు గురువుచే నుపదిష్టమైన చింతామణి
మంత్రము గంగాతీరమున సంవత్సర కాలము జపించి సాధిం
చెను. శారదాదేవి ప్రశ్నింపమై అమోఘవాగాది వరములఁ
బ్రసాదించెను. అది మొదలు శ్రీహర్షుఁడు ద్విపండితుఁడై
రాజాస్థానములలో వాదోపవాదములు పఠించుచుండెను.
ఆఁని వాద మెవ్వరు నర్థము జేసికొనఁజాలకుండినందున
మఱల శారదాదేవినిఁ బ్రత్యక్షీకరించుకొని “అమ్మా! అతి
ప్రజ్ఞయు నాకుఁ జెరుపేయైనది. ఇతరులకు బోధపడునట్టి
వాక్కు నాకిమ్ము” అని వేఁడెను. దేవి అలయిన నర్థరాత్ర
మున శీతలోదకముల శిరస్సొనము జేసి పెరుగుద్రావి నిద్రిం
పుము. కఘాంశ మవతరించుటచే నించుక బుద్ధి జాడ్యము
పొందును.” అని యుపదేశించెననియు, ఆతఁ డట్లుచేసి
బోధ్యవాక్కాయె ననియుఁ జెప్పుదురు. ఇట్టికథ లెంతవఱకు
విశ్వనసీయములో చెప్పఁజాలము.

దళము ౨.

శాఖ - మతము .

శ్రీనాథుని: బాకనాటి నియోగియంటిమిగదా! విమర్శకులు గొందఱు, “భట్ట” శబ్దసంయుక్తుడగుట శ్రీనాథుడు నైదికి కాని నియోగి కాడనిరి. నియోగియే యని మఱియొక పక్షమువా రనిరి. “భట్ట” శబ్దసంయోగమే ఈవివాదమునకుఁ గారణముగాఁ దోచుచున్నది. “అంధ్రులలోని నియోగి నైదికి భేదకాల నిర్ణయము*” అను మకుటముతో డా. వేం. లక్ష్మణరావుగా రొక వ్యాసము రచించిరి. ప్రకృతాంశమునకు సంబంధించిన భాగము నందుండి దుద్ధరించును.

“ఆఱువేలవారిలోనుండి చీలిన శాఖవా రొకరు గలరు. వారికి పాకనాటాశ్వేలవారిని పేరు. ఆఱువేలవారు పాకనాటికిఁ బోయి పాకనాటివారైరి....క్రీ. శ. ౧౪౦౦ వఱకు— అనఁగా నేటికి నైదువందల యేండ్ల క్రిందటనే కవిత్వ మంత్రిత్యములు స్వాధీనపఱచుకొనిరిని చెప్పటకు సందేహము లేదు. ఇట్లు, మనము, విజయనగర రాజులలోని రెండవ హరిహరరాయల రాజ్యమువఱకు వచ్చి చేరితిమి....ఇంతకుఁ బూర్వపు గ్రంథములలో ఆఱువేలవారిని గాని, పాకనాటి

* ‘స్వధర్మప్రకాశిని’ సంపు ౧ : పంచికలు ౪౫— ప్లవంగ సం. ౧౨౬౩ మార్గశిర్ష మాసములు.

వారని గాని యుండదు. కావున, మనము పదునాల్గవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు నియోగులను మఱియొక లింగము (గుర్తు) చే గినుఁగొనవలసి యున్నది గ్రంథానులలో నుపయోగింపఁబడిన “అమాత్య,” “సచివ,” “ఁడనాథ” మొనలగు పదములవలన, మనము, ఆ వర్ణనమునకు విషయభూతుఁడగు వారుషుఁడు నియోగి యని నిశ్చయింపవచ్చును. పల్లెకరణమైనను, అత్యంతము చీదవాఁడైనను నియోగి తన పేరుతోఁ గలిపి “అమాత్య” పదము వ్రాయును....”

మారనూ మాత్యుఁడు తండ్రిగా, కమలనాథా మాత్యుఁడు తాతగాఁగల శ్రీనాథుఁడు నియోగి గాక మఱెవఁడు? బెండపూడి అన్నామాత్యుఁడు “పాకనాటింటి వాఁడవు బాంధవుడవు” అనిన దాని కర్థమేమి? ఇంతవైన శ్రీనాథుని శాఖను గుఱించినశంక మవలను బీడింప కుండుగాక.

సన్నయభట్ట వైదికికాఁడా? భట్ట శబ్దలాంఛనము వైదికిం దెలుపదా? అనిన వారమునకు సమాధాన మియ్యవలసియున్నది. ఉత్తరాంధ్ర మండలములలో బ్రాహ్మణుల నండఱు నియోగి వైదికి మాధ్వభేదములు పాటించక సాధారణముగ “పంతులు” అని వ్యవహాంశురు. కన్నడ దేశమున బ్రాహ్మణులను ‘మహాస్వామి’, ‘భట్ట’ శబ్దములతో వ్యవహరించుట పరిపాటి. శాస్త్రి, అవధాని, అచార్య, సిద్ధాంతి, సోమయాజి—ఇత్యాదు లిక్కడవలెనే

అక్కడను వ్యవహాసములు. 'భట్ట' భట్టారక' అనియుఁ బండితాశ్రమమున నుపయోగింతురు. మహారాష్ట్ర ద్యుత్తర హిందూస్థానమున బ్రాహ్మణుని, భట్, భట్జి, పండిత్, పంత్, పాండే, అని వ్యవహరింతురు "పండితులు" శబ్దమాం ధ్రులకుఁబంతులైనది. మహారాష్ట్రయాదులకు పంత్, పంత్, పాండే, పాండ్యా వనది. ఆంధ్రదేశ మందలి పానాటి నియోగికి శ్రీనాథునికి గన్నడదేశ స్వప్రదాయమున 'భట్ట' శబ్ద మెటచండి సంక్రమించిన దని కదా ప్రశ్నము? సమాధానము కడు సుభము.

“కాళీఖండము”న కుపోద్ఘాతమున “చిన్నాపిన్నారి చిత్తుతకూరికి” పగ్యమునఁ గడపట “కర్ణాటదేశకలక పన్న వనహేళి శ్రీనాథభట్ట సుకవి” అని చెప్పినఁ బడెను ఈ కాళీఖండము ప్రామామింశకు మిగుల గైవారిలక మునుపు వాసినది. దీని తిరువాత రచించిన తత్కృత గ్రంథములును గలవు. కాని దీనికి (కాళీఖండమునకు) బూర్వము తారచించిన గ్రంథములలో భట్ట బిరుద మగపడదు. కర్ణాటదేశ దిగ్విజయానంతరము రచియైనది కాళీఖండము. కర్ణాటదిగ్విజయ సూచికగ తన గ్రంథమున 'భట్ట' శబ్దముఁ గూర్చిఁబెననియు, ఉద్యుట వివాదప్రాధిచే నాడఁజిందిమ భట్టు నోడించి కవిసార్వభౌమాది విజయాంకములతో భట్టారక పట్టమునూడ నూడ లాగిఁబెననియు నూహించినచో నిక వివాద మెక్కడిది ?

శ్రీనాథుడు వైదికి కాడని పాకనాటి నియోగియేయని యెఱుంగ దగును.

ఇక నాతడు అద్వైతియా? శైవుడా? అను వాదము మిగిలియున్నది. శృంగారనైషధముం దెనుగించె నన్నంతనే వీధివిభృతి చాటువును శృంగార రసాత్మకములను రచించె నని యూహింపఁ బడినంతనే ఆతఁడు పచ్చి శృంగారనాయకుఁ డని కాశీకిండ్ల భీమశ్వరిపురాణ హరవిలాస శివరాత్రి మాహాత్మ్యములు దెనుగించిన మాత్రనే ఆతఁడు శుద్ధ శైవుఁడని,

“ఁ లకంధర, యీశాన, శూన్యచాణి
విసము మెసవిననాటి యక్కసటువోవ
.....”

“గఠశెము మ్రొంగితి నందుం
బురహ్మ, గర్వింపఁబోక పోపోపో నీ
విరు డంకఁ గానవచ్చెడు
మొసెడు పల్నాటి* జొన్నమెఱుకలు దినుమీ”

ఇట్టివాని నాతని తల కంటఁబట్టి శివమామకుఁడని నిరూపింపఁజెల్లునా? కవియైనవానికిఁ గల మేము? మతిమేమి? వాఁడన్నిటి కతీతుఁడు. అందు శ్రీనాథమహాకవి బ్రహ్మజ్ఞాన కళానిధానము. అతఁడు భావకసంఘాది శాఖాభేదముల

నతిక్రమించినవాడు కావున శ్రీనాథుడు అద్వైతీయని, శైవుడని, నియోగీయని, వైదికుడని కీచులాటలు నిష్ప్రయోజనములు.

శ్రీనాథుడు కొండవీటివాడు ?

ఇదివరలో శ్రీనాథుని గుర్చి వ్యాసముగా గాని, గ్రంథముగా గాని వ్రాసిన వారిలో అ. ఉమాకాంతముగా రొక్కరు దప్పు దక్కినవారండలు, శ్రీనాథుడు కొండవీటివాడే యని నిర్ధరించిరి. కోమటివేమని యాస్థానియందున్న కాలమున, శ్రీనాథుడు, విద్యానగరమునకే? రెండవ హరిహరరాయలను దర్శింపఁబోయినట్లును, హరిహరరాయలు మీ దేశమేది? యని ప్రశ్నింపఁగా శ్రీనాథుడు,

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరనైభవ శ్రీలఁ

గొనఁగాని విడనాడు కొండవీడు;

పరిపంథి రాజన్య బలముల బంధించు

గురుత్రైస యులుద్రాడు కొండవీడు;

ముగురు రాజులకును మోహంబు బుట్టించు

కొమరు మించిన వీడు కొండవీడు;

చటుల విక్రమకళా సాహసం బొనరించు

కుటిలారులకు బో (జో) దు కొండవీడు;

గీ. జవనఘోటక సామంత సరసవీర

భటకటానేక హాటక ప్రకట గంధ

సింధు గార్భటీ మోహన శ్రీం దసురు

కూర్చి సమగావటికి జోడు కొండవీడు.

అని చెప్పినట్లును కొండవీటి దండకవిలలో గలదు. కాని కట్టకతిగా దోచు చున్నది. ఈ పద్యము శ్రీనాథకృత మనుట కేమిమామూహానూజమె కాని నిజమని సమ్మతమున్నది. శ్రీనాథుని కవన బోలిక లీపకమున గలికమునకేని లేవు. అనర్థశబ్ద ప్రయోగములు చక్కని. ఏకత్వ ర్త్యము శ్రీనాథున కారోపించుట తప్పు. ఎద్దెప్పుడక ఒకటి దొరకిన దన్నంతనే శ్రీనాథునంతటి కవిసార్వభౌమున కంటగట్టవలసి నదే! శ్రీనాథుని పాకము రుచిచూచిన వా డెవ్వడును పై పాదుపాకమును శ్రీనాథుని తిను గుప్పడు. శ్రీనాథుని రచన వేఱు. ఆతని శబ్దప్రయోగ కౌశలము వేఱు. ఆతని విషయ సంగ్రహా నైపుణ్యము వేఱు. అన్నింట వాని నైలక్షణ్యము స్వతంత్రత ప్రస్ఫుటములగు చుండు. ఒక వేళ నిద శ్రీనాథుని చాటువులలో నొకటిగా నుండఁ గూడదాయని, క్రమాంత మమున లేఖక ప్రమాదములు శ్రీనాథుని కవితాగుణమును మఱుగుపఱిచి యుండఁగూడదా యందుకేని కొండవీ ప్రశం సయే మన మందుఁ గనఁగలిగితిమికాని శ్రీనాథుని ప్రశస్తి యందేమున్నది? తనది కొండవీడని శ్రీనాథుడు చెప్పినని ఈపద్య మెట్లు రూఢిచేయఁగలదు ?

కాటయవేమన గొండవీట నున్న కాలముననే—కొమర
గిరి సజీవుడై యుండఁగనే—శ్రీనాథ కవిత్వము గొండవీటికి
వచ్చుచు, బోవుచు నుండెనని తమ తలంపనియు, గొండవీడు
చేరునప్పటి కీతఁడు గ్రంథరచనము చేయఁజాలి యున్నాడనియు
వే. ప్ర. గారనిరి. దీని బావమేమి ?

శ్రీనాథుడు ప్రభువునుబట్టి గొండవీటఁ బాత్కాలిక
నివాస మేర్పఱుచుకొనియెనే కాని స్థిరవాసి మాత్రము.
కాఁడని స్పష్టపడదా?

నాకు లభించిన ఈ పద్యముం గనఁడు.

నీ. పరరాజ్య గురుదుర్గ వర నైభవశ్రీలఁ

బాటించి వేట్రాడు కోటపాడు;

ముగరు మూర్తులను వ్యామోహమ్మున స్మించు

కొమరు మించిన వీడు కోటపాడు;

పరిపంథి రాజన్య బలము, కతుల

గుత్తమా నులుద్రాఁడు కోటపాడు;

చటుల విక్రమకళా సార విస్ఫారితఁ

గుటి లాకులకు నూడు కోటపాడు;

గీ. జవన ఘోటక సామంత సమరవీర

భటకటానేక పాటవ ప్రకట గంధ

వారణాటాట్య భీషణార్భటికి జోడు;

కూర్చి సమరావతికి దోడు కోటపాడు.

కొండవీడు కోటపాడయ్యెనో? కోటపాడు కొండవీడయ్యెనో? చెప్పకేరము. ఏది మెడవిఱువుల కనుకూలమగు పద్యము. ఇదిశ్రీనాథకృతమని విశ్వసింపరాదు. ఈకోటపాడు కన్నూలు మండలము కోయిలకుంట్ల తాలూకాలోనది. ఇంక నెక్కడనేని మఱియొక కోటపాడు ఉండిన సుండనచ్చును. కన్నూలు మండలము కోటపాడు ప్రాచీనరెడ్డి ప్రభువుల యేర్పడి నున్నట్లు తెలియుచున్నది.

శ్రీనాథుని గురువు?

గద్యము: “ రాయగురు పరమేశ్వర నాథుజనవిధేయ ఘోషారాయ సకల కళాధామాది బిరుద భాస్వరుండైన భీమ చు గురు వరేణ్య ఛణ్యకారుణ్య కటాక్ష వీక్షాలబ్ధ స్థుతి రైశ్వర్యధుర్యుండైన విజయధాతీ సమాతీకనంబున దిశ లల్లాడ నల్లాడ భూవల్లభుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా... బాలించె”

—భీమఖండము.

సీ. లంఘితమామండలా ఖండలుండైన

వేమధూపతి కృపా వీక్షణంబు

ఘోషారాయాంక సద్గురురాయ భీమేశ్వ

రస్వామి పద సమారాధనంబు

కమలాద్రి నిలయ మార్కండేయ శివమాలి
చంద్రాంశు నవచుఢా సారధార
వేదాద్రి సరసింహ విభూ వక్షస్థలీ
కఘోరమాలికా గంధలహరి

గీ. కారణంబులు నుద్బోధకములుగాఁగ
వీరభద్రేశ్వరు బ్రబంధ విభుని జేసి
సంభవించిన సాహిత్య సౌప్యమునఁ
గాశికాఖండము దెరుంగుగా నొనర్తు.

ఉ. ఈశ్వరుఁ డింటివేల్పు, జగదేశ గురుఁ డగు ఘోడరాయభీ
మేశ్వరుఁ డాత్మనంశగుఁడ, డీ-గులు నిత్యవినోదకృత్యముల్
శాశ్వత ధర్మకర్తులు దిలంపఁగ సమ్మిస సొమ్ము, లాత్మ గ
రేభీశ్వరుఁడంట నైజ, మెనయే పుల్కాయవేమ శౌరికిన్?
—కాశీఖండము

పై పద్యములలోని ఘోడరాయ భీమేశ్వరుడు శ్రీనా
థునకు విద్యాగురుఁడో మతగురుఁడో అని పెద్దలు కొందఱు
శంకించిరి. మతగురుఁడగు నేమోకాని విద్యాగురుఁడు
మాత్రము కాఁడని తలంచిన వాడును గొందఱు గలరు. వేద
శాస్త్రాది విద్యోపదేశముచే గాక ఆ భీమయగురువరేవైనను
శైవమంత్రాద్యుపదేశముచే శ్రీనాథునకు గురుఁడై యుండ
వచ్చునని కొందఱు అనిరి.

శ్రీనాథునికి భీమేశ్వరుడు విద్యాగురుడు గాని మత
గురుడు గాని కాడని నే ననుచు. అద్వైతి వైష్ణవ వీరము

నడ, విశిష్టాద్వైతి శంకరవీరమునడ పరస్పరము గౌరవముతో
వర్తించుట ఆచారము. ప్రభునాశ్రితుడగు కవి తత్త్వభుసంబం
ధుల కేస్తుల నగ్గించునట. ఇంక దదీయగురువు బ్రస్తుతిం
చుటయం దాశ్చర్యమేమి? ఘోషారాయ భీమేశ్వరుని శిష్య
పరంపరలోని వీరభద్రదాకెడ్డికిని దదీయ మంత్ర బెండపూడి
లన్నయామాత్యునికిని అంకితము లొనర్చబడిన 'కాశీఖండ'
'భీమఖండ' ములలో దప్ప నక్కిన తత్త్వత్రందములలో
నెక్కడను భీమేశ్వరుని గురుత్వము సూచింపలేదు.

నిజముగ విద్యా గురుడుగఁ గాని, మత గురుడుగఁ
గాని యుండినయెడల కాశీఖండ భీమఖండములకుఁ బూర్వము
రచింపఁబడిన వరుణాసు మగుద్రాబ్జాశ్ర, శాలివాహన
నప్తశతీ, శృంగారనైషధము, హరవిలాసములలోను, తరువాతి
పండితారాధ్య చరిత్ర, శివరాత్రి మాహాత్మ్యము లోనగు
వానియందును ఆచార్యాభివందనము ఘోషారాయ భీమేశ్వరు
నకుఁ గృతికర్త చెల్లించెనా? ప్రభుగురుత్వ సంబంధము తప్ప
శ్రీనాథున కెట్టి సంబంధ మున్నట్లును గన్పట్టదు. పద్మ
పురాణసంగ్రహకళాకావ్య ప్రబంధాధిపుడు కమలనాభుడు
తాతయనట, విద్యా రాజీధివుండు మాయామాత్యుడు
తండ్రియనట మఱి శ్రీనాథునకు గురుత్వమున కేమిమాట?
మఱియు దగ్గుల్లి దుగ్గనాదులు శ్రీనాథుని తండ్రి తాతల
నుగ్గడించిరికాని ఆతని గురుని బ్రశంసింప కేలనో!

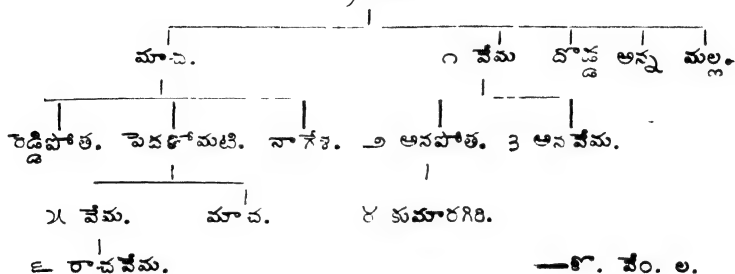
దళము 3.

కొండవీడు: రెడ్డిరాజుల ప్రాధవము.

I

వంశవృక్షము

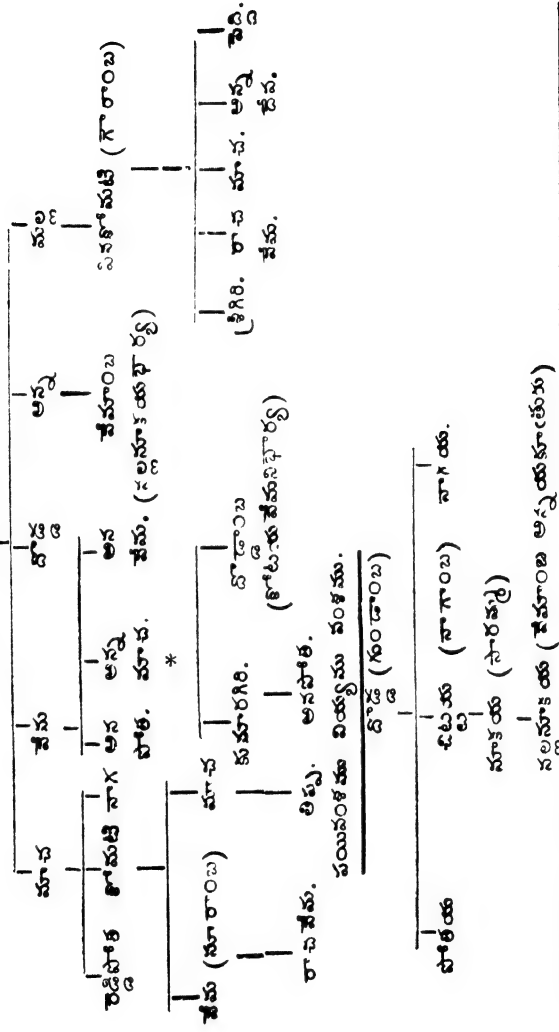
ప్రౌలయ.

[వివరణము:—మూలపురుషుడు ప్రౌలయ. ఈతనికి మాచ, వేమ, దొడ్డ, అన్న, మల్ల-అని ఏవురు కొడుకులు. ఇందు రెండవవాడు వేమన రాజ్యముచేసెను. వీనినే ప్రౌలయ వేమ యందురు. మాచనికి, రెడ్డిప్రౌత, పెదకోమటి, నాగేశ-మువ్వురు కొడుకులు. ౧ వేమనికి ఇద్దఱు కొడుకులు. ఇందు పెద్దవాడు ౨. అనప్రౌతన. రెండవవాడు ౩. అనవేమన. ౩. అనవేమనికి, ౪. కుమారగిరి కొడుకు. పెదకోమటి (మాచని కొడుకుల మువ్వురిలో నడిమివానికి) ౫. వేమ, మాచ ఇరువురు కొడుకులు. ఈ ౫. వేమనికి, ౬. రాచవేమ (కుమారగిరి కొడుకు.)

* ఈ వంశవృక్షము, కాసనములను 'వేమధూపాలియ' మను కావ్యము ననుసరించి వేయబడినది. ప్రభుత్వము చేసినవారి పేర్లకు ముందు అంకె గమనింపవలయును

ప్రొల్లయ - (అన్నమాంబ)

* కలువపైరు కాసినము.

కో. పు. తా. ప్రా. పరే సప్తత్రిమూర్తయ ఇవక్రతయః అన్నపోతాన్నమాచాన్నజేమనామవిభూషణాః

[—జ. ప్ర. కా. ప్ర.]

[వివరణము: మొదటి వేమయకుమారునకు ప్రోలయకు శోమటి ప్రోలయ అని నామాంతరము. ఈతని భార్య అన్నమాంబ. ఈ దంపతులకు మాచయ, వేమయ, దొడ్డయ, అన్నయ, మల్లయ అని ఐదుగురు కొడుకులు జనించిరి. కొన్ని శాసనములు మల్లయను విడిచి నలువురనే పేర్కొనినవి. ప్రోలయ తరువాత ఆతని రెండవ కొడుకు వేమయ రాజ్యమునకు వచ్చెను. తరువాత అనపోత, అనవేమ, కుమారగిరి, వేమ, రాచవేమ అనువారలు క్రమముగ రాజ్యముబాలించిరి.]

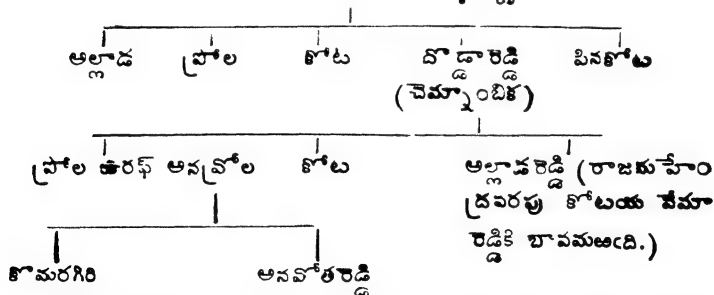
III

పంటకులము *

పోల్వోలిగోత్రము.

కోట, దూవూరుప్రభుడు.

పెరుమాండి: పెరుమాళ్ళరెడ్డి.

* Quarterly journal of the Andhra Historical Research society Vol III parts 2, 3 & 4; October 1928, Jan & April 1929.

వివరణము:—అనవోతు- అనవోతా రెడ్డి, ప్రోలారెడ్డికి రెండవనాడుకు; కాశీఖండ కృతి తెలిపినట్టి అల్లాడరెడ్డికి ఈ అనవోతు రెడ్డి పెద్దన్న. రాజమహేంద్రవర రెడ్డిప్రభు వంశము నకు అశ్వయదొడ్డ— అల్లాడరెడ్డియే ప్రధానపురుషుఁ డని కొంకుదురు తామ్రఫలకము దెలుపుచున్నది.

పై iii వంశక్రమణిక, ఇపుడు పెళ్ళిమ గోదావరీ మండలముననున్న పాలకొల్లునకు సమీపమునఁ గల కొమ్ము చిక్కాలలో దొరకినదని “ఆంధ్రరిసెర్వ్ సొసయిటీ” వారు తెలుపుచు, ఇది యవూర్వ విషయ మనిరి.

కొండవీటి రెడ్ల పాలనము.

శ్రీ. శ. ౧౮౨౩ వ సంవత్సర ప్రాంతమున కొండవీటి రెడ్ల పాలనము ప్రారంభ మయినటుల కన్పించుచున్నది. ఈ ప్రభువులలో మొదటివాఁడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి. ఈయన రెడ్డిరాజ్యమును బునరుద్ధరించెను.

౧. ప్రోలయ వేమారెడ్డి:— దానగుణ సంపన్నుఁడు. ముప్పదియాఱు అగ్రహారములను దానముచేసెను. శ్రీశైలము నంటి ప్రవహించు పాతాళగంగ నాఁ బ్రసిద్ధమయిన కృష్ణానది నీటిమట్టమునుండి శ్రీశైలశిఖరము దాఁక, అహోబిలశైలము మీఁది నృసింహస్వామి గర్భాలయము వఱకును సోపాన

ములు గట్టించెను. ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము తురక లాక్రమించిన బ్రాహ్మణాగ్రహారములను విడిపించి యథాపూర్వముగ బ్రాహ్మణుల కిప్పించెను.

ఆంధ్ర మహాభారతమున ఆరణ్యపర్వ శేషముంబూరించిన ప్రబంధపరమేశ్వర బిరుదాంకితుఁడు ఎఱ్ఱాప్రెగడ రచించిన హరివంశమునకుఁ గృతిపతియు, 'మధ్యాంధ్ర దేశక్షేమదకరచాలుఁ' డని ప్రశస్తిగన్న శూరశిఖామణియు ఈ ప్రాంతమువేమధూపాలుఁడె. ఈతఁడు కవిప్రంగవులఁ బెక్కుర నాదరించి సత్కరించినవాఁడు.

౨. అనపోత రెడ్డి :—ప్రాంతము యనంతరము ప్రభుత్వమునకు వచ్చిన ఈ యనపోత రెడ్డికి, నిజాముసీమలోని రేచర్ల వెలమనాయకులతోఁ బోరాటము పోసఁగెను. రేచర్ల అనపోతానాయని తమ్ముఁడు మాదానాయఁడు. ఈయన పోత రెడ్డిని డన్నాలకోటవద్ద పరాజితునిఁ జేసెనని ఈ పద్యము చాటుచున్నది.

ఉ. డన్నడకోటముంగడ నుదగ్రబలోన్నతి గంగ*దాటి, సంపన్న బలుండు సింగజనపాలుని మాదఁడు, రెడ్డిపోతని,
బన్నిన సేనలం దునిమి, పాటగఁద్రోలె విరాటుపీట న
తున్నతవిక్రమంబుననుయోధనుఁడ్రోలిన క్రీడికై వడిన్. +

* గోదావరి + తెలిగోటివారి వంశచరిత్ర.

ఈ యనపోతారెడ్డి వీరుడు, వితరణశాలి అని ప్రఖ్యాతిగాంచెను. ఈతని ప్రభుత్వము ఇట్లు స్తుతిగన్నది.

శ్లో. తతోన్నపోతస్సపతిః పటుపాలనకర్మణి
అపాలయతస్య పుత్రస్తవంతేంద్ర వసుంధరామ్
ఘోణావీడుం రాజధానీం సవిచిత్రా మకల్పయత్
దృష్ట్యాత్వస్థాపి నైచిత్ర్యమభూద్యస్యాస్సవిస్మయః
ఉచ్చైశ్చనస్తల్యబలై స్తురభైః కల్పద్రుమాభైశ్చ

వదాస్యవర్తైః

రమ్భాపమానైః రమణీజనైశ్చ సాభాతిభూమావమ
రావతీవ.

సోన్నపోత స్సప స్సేన స్మితాయామ్ పురిస్థితః
కుర్వన్ హేమాద్రి దానాని చిరమ్ భవమపాలయత్ .

ఈ యనపోతని యాస్థానియందు బాలసరస్వతి అని పండితుడు విద్యాధికారిగా నుండెను.

3. అనవేమరెడ్డి:— ఈతడు దాన పరతంత్రుడు. ధర్మవేమన అని పొరువనాముడు. ఈతని ప్రశంస ఈచాటూ పద్యములం గనుడు.

సీ. యామినీశ యయాతి యాదోధిపతి యక్ష

యమతనూభవులు నీయంతవారు,

రాజమహేంద్రవరం యిలాకా ఇప్పటి మన్యకాపురం కాసనం.

తపన తాటకవైరి తాలాంక తారాద్రి

తారకాంతకులు నీ తరమువారు,

.....

గీ. శుద్ధి మతి రయ గాంభీర్య వృద్ధి హవ

శాంతి కరుణా వితర భూతి కాంతి భాగ్య

సారధనధర్మ తేజోతి శౌర్యధైర్య

భుజబలంబుల ననవేమ భూవవర్య.

అన పోతారెడ్డి యాస్థానిలో విద్యాధికారిగ నుండిన బాలసరస్వతి, ఈ యనవేమని పాలనమునను కొంతకాలము తత్పదవియం దుండెను. ఈ బాలసరస్వతికిఁ దరువాత త్రిలోచనాచార్యుడను మహాకవియొక్కడు తత్సంస్థానమున విద్యాధికారిపదవి నలంకరించెను. అనవేమారెడ్డి ఏల్బడి శా. శ. ౧౩౮౧ వఱకు సాగినది. ఈతని యనంతరము ఇతని యన్న అనపోతరెడ్డి ఖాదుకు కొమరగిరిరెడ్డి పాలకుడయ్యెను.

౪. కొమరగిరిరెడ్డి:—ఈయన అతిమాత్ర భోగవిలాసుడు. ఏకేట వసంతోత్సవములు జరుపువాడు. ఎల్లప్పుడు వినోదముగఁ గాలము బుచ్చువాడు. ఈతని వసంతోత్సవ వైభవము 'హరవిలాసము'న సమగ్రము వర్ణింపఁబడినది. శ్రీనాథకృతమగు నీ హరవిలాసము అవచ్చి తిప్పయసెట్టి,

కుమారగిరికి మిత్రుడు అంకితమందెను. అనవరత భోగలాలనుడైన కుమారగిరి భూకాంతుని వసంతోత్సవము, తత్కుమారగిరి రచిత సంస్కృత “వసంతరాజీయము”నఁ బ్రశస్తమైనది. కుమారగిరి ఇట్లు వసంతోత్సవములతో వారవిలాసిని నాట్యములతో కావ్య కళావినోదములతో, గడపెనే కాని పాలనా తంత్రములఁ గూర్చి శ్రద్ధవహింపఁడయ్యెను. కావున, ఈతని తోఁబుట్టు పెనిమిటి (బావమఱుది) కాటయవేమఁడు రాజకార్య ధురంధరుడై నిరపాయకరముగ నీమఁ బాలించెను. కుమారగిరికి ఏరాన్నపోత సృపతి కొడుకని తెలియుచున్నది. కుమారగిరి శ్రీ. శ. ౧౪౦౦-౧౪౦౧ వఱకు నాలుగేండ్లు మాత్రమే రాజ్యమేలి చిన్న వయస్సుననే కాలగతి చెందెను. ఈతని యనంతరము ఏరాన్నపోతసృపతి - కుమారగిరి కొడుకు - ప్రభుత్వము చేసినట్లగ వడదు. కాని కొమరగిరికిఁ బ్రతినిధిగ నుండిన ఆతని బావమఱుది కాటయ వేమఁడెట్టి తత్పాలనము నిర్వహించె నని కన్పట్టుచున్నది.

కాటయ వేమఁడెట్టి:—ఈతని రాజ్యపాలనా ధారంధర్యము, విద్యాసంపత్తి, రసజ్ఞతయుఁ బ్రశంసనీయములు. “కుమారగిరిరాజీయము” పేర ఈ కాటయవేమఁడు కాలిదాస నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్య రచించినాడు. కొమరగిరి కాటయవేమ సృపతులు, అనవేమ భూపాలుని పౌత్రిభర్తను

అల్లాడరెడ్డిని రాజమహేంద్రపురమునఁ దమ ప్రతినిధిగా నియోగించిరి. ఐంత కాలమునకుఁ గొండవీడు అలజగుల చాలయ్యెను. కాటయవేముడు రాజమహేంద్రవరము జేరెను. తన ప్రభుత్వము ధర్మ సమంచితముగ నిర్వహించి నందులకు ఐమరగిరి స్వచాలుఁడు, తన బావమఱుదిని కాటయవేమునకు, రాజమహేంద్రవరము నర్పించి సంభావించెను. ఐండవీటి ప్రభుత్వమునకుఁ బ్రతినిధిగా రాజమహేంద్రవరము నేలు చుండిన అల్లాడరెడ్డికి ఇరువురు ఐదుగులు. అంబోకఁడు అల్లాడ వీరభద్రా రెడ్డి. కాటయవేముడు. తన కూతుల ఇద్దఱలో అనితల్లి అను నామము అల్లాడవీరభద్రు (మేనల్లు) నికిని, హరిహరాంబ అను నామము అర్చయవేమున (అల్లాడరెడ్డి పెద్దకొడుకున) కును బెండ్లి చేసెను. కాటయవేమున కాలము క్రీ. శ. ౧౪౧౩ సం॥ ౪లో ముగిసెను.

ఈతని ఐదుగు ఐమరగిరి రాజయ్యెను కాని ఆతఁ డచిరకాలముననే ఇహమును జాలించెను. ఈ సంస్థానమునకు అనితల్లి వారసురా లయ్యెను. ఈ వారసత్వము అనితల్లి భర్తకు వీరభద్రారెడ్డికి సంక్రమించెను.

గి. పెదకోమటి వేనూరెడ్డి: — ఈతఁడు, మాచయ మువ్వరు ఐదుగులలో నడిమివాఁడగు పెదకోమటికి పెద్ద ఐదుకు. తరములలో నాలవవాఁడు; ఐండవీటి రాజ్యమేలిన వారిలో నైదవవాఁడు. తన విద్యాసంపత్తికిని తన వృత్తికిని

అన్వర్థములగు “ సర్వజ్ఞచక్రవర్తి ”, “ వీరనారాయణ ”
 బిరుదము లందినాడు. ఈతని రసజ్ఞతను, వదాన్యతను పరా
 క్రమశీలమును ఈ క్రింది పద్యములు ప్రకటించుచున్నవి:—

శ్లో. జ్ఞాతాయది నహిదాతా
 దాతాచేహ్నోఽపి భువి నచజ్ఞాతా
 జ్ఞాతా దాతా చా భూః
 పెదకోమటి వేమ భూపతే చిత్రమ్.

—చాటువు.

శ్లో. చూడామణి ర్నృపాణామ్
 దుర్భుధ పరిపంథి శిఖరి దంభోళిః
 సర్వజ్ఞచక్రవర్తీ
 పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి. *

∴ నీ. కపటకంఠీర వాకార నారాయణ

క్షేత్రా నినాదంబుఁ గేలిసేయు;
 కల్పాంత దుర్దాంత కాలభైరవభేరి
 డమరు కోన్నాద మడంగఁ జేయు
 ప్రళయకాలాభీల పటు ఘోర నిర్ఘాత
 పటపటా రావంబుఁ జటులవలుచు
 కుహనామహాకాల కోలాహలోత్థల
 పాతాళ నినదంబు భంగవలుచు.

* శ్రీనాథ కావ్యకృత యందును, వామనధర్మబాణకృతి వేమ
 భూపతి చరిత మను నాఖ్యాయికయందును గన వగును.

గీ. గండు మెఱసి నరిపుకోటి గుండ లవియఁ
జండగతిమోము వీరణోద్దండభేరి
జయరమాసంగ రాజవేశ్యాభుజంగ
అతులబలధామ పెదకోమ లన్న వేమ.

ఇట్లు శ్రీనాథాది విద్యుత్ప్రకాండలచే గొండాడబడి నాడు. సంగీత సాహిత్యముల యందు నిరుపమాన పండి తుడు. సంస్కృత ప్రాకృతములయందు సమగ్రశేషము విభవించు. ఈయన రచించిన గ్రంథము లనేకములు. అందుఁ గన్నడిసవి కొన్ని :

శృంగారదీపిక (అమల శతక వ్యాఖ్య)

సస్త శతీసారటీక (హలస్థపాలకృత సాతవాహన

చరిత్రకు వ్యాఖ్య).

సాహిత్య శాంతామణి (అలంకార గ్రంథము) ఒక వైపు వెలిగోడు వెలమవీరులతో, మఱొకవంక రాజమహేంద్రవర ప్రభువులగు అశ్వయ వేమానులతోడను, వేటొక దిక్కున ఓడ్రదేశ జగపతులతోడను ఈతడు తీరని పోరాట ములతోఁ గడపెను. తుదకు రాజమహేంద్రవరము మీఁదికి చాడిపెడలి యొడెను.

కుమారవేదగిరినాయని మునిమనుమడు, కుమార వేదగిరి కోమటివేమారెడ్డి తమ్ముని మాచారెడ్డిని యుద్ధమునఁ జంపెను. కోమటి వేమడు, కుమారవేదగిరిని

మార్కొని మడియించెను. కుమారవేదగిరితమ్ముడు లింగమ
నీడు, తన యన్నను జంపిన పగదీర్చుకొనుటకై విక్రమించి
కోమటివేమని సంహించెను. తత్సంఘర్షణమున కోమటి
వేమనికి బ్రియమును, రెడ్డిప్రభువుల శౌర్యచిహ్నము సగు
'నందికంపాతు' అను పిడిబాకు లింగమనాయని చేబడెను.
రాజమహేంద్రవరము బాలించుచుండిన అశ్వయ వీరభద్రా
రెడ్డి, ఆ బాకును వారిచుండి సాధించి తెచ్చుటకు శ్రీనాథమహా
కవిని బ్రయోగించెను. అప్పుడు శ్రీనాథుడు తన కవితా
సామర్థ్యముచేతను, నీతి నుహిమచేతను ఆ వెలమప్రభువుల
మోహింపజేసి 'నందికంపాతు'ను ఒహుచుతిగా నంది, వీర
భద్రుని కప్పగించెను. పెదకోమటి వేమారెడ్డికాలము క్రీ.
శ. ౧౪౨౦ సంవత్సరప్రాంతముతో నమాప్తి జెందెను.
ఈశని తరువాత ఈతని కొడుకు రాచవేమడు నిరంకుశముగ
నాల్గేండ్లు పాలించెను. అంతట రాజమహేంద్రవర రాజ్యమున
గొంత అశ్వయ వేమారెడ్లును, మతిగొంత విజయనగర రాజు
లును ఆక్రమించుకొనిరి. ఇంతటితో గొండవీట నుదయించి
విజృంభించిన రెడ్ల రాచరికము, రాజమహేంద్రపురమున వేమ
వీరభద్రారెడ్ల పాలనముతో నస్తమించినది. గొండవీటి
వైభవ మంతరించిన ముప్పదియేండ్లకు రాజమహేంద్రవరము
నాశ్రయించి యుండిన రెడ్డిప్రభుత్వలక్ష్మీయు దొలగెను.

దళము ౪.

గ్రంథ రచనము.

సి. చిన్నారి పొన్నారి చిటుతకూకటినాడు
 గచ్చించితి మరుత్తరాట్పురిత్ర;
 నూనూగుమీసాల నూత్నయావనమున
 శాలివాహన సప్తశతినొడివితి;
 సంతరించితి నిండుజన్మనమ్మనయందు
 హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభావ;
 ప్రాథనిర్భరవయః పరివాకమునఁ గొని
 యాడితి భీమనాయకుని మహిమ;

గీ. ప్రాయమింతకు మిగుల నైవారకుండఁ
 గాళికాఖండ మను మహాగ్రంథ మేను
 దెనుగు జేసెడఁ గర్ణాటదేశకటక
 పద్మవనహేళి శ్రీవాడభట్టసుకవి.

హరవిలాసము, పండితారాధ్యచరిత్ర, శివరాత్రిమాహా
 త్యము తప్ప శ్రీనాథుడు తారచించిన రచింపనున్న గ్రంథ
 ములను పై పద్యమునఁ బేర్కొనెను. వీనిలో మరుద్రాట్పురిత్ర
 శాలివాహన సప్తశతీయు దుర్లభములు.

పై పద్యముంగూర్చిన సంక్షేపము: కాళీఖండమండలి,
 ఈపద్యము తన్నుగుఱింది శ్రీనాథుఁడే చెప్పిన ననుటకన్న.

“ఈప్రబంధమంతయునేయు వీరభద్రయ్యపేర” అనివేమా
రెడ్డిప్రాధ్విచిన పట్టున అతఁడే (వేమారెడ్డియే) చెప్పినట్లూ
హించుట ఉచితము. పద్యమంతయు వేమారెడ్డియే చెప్పినట్లు
గ్రహింప ననువుగనున్నది. శీతిలోమాత్రము రెండవపాదమున
, ఏను’ కి వ పాదమున , కేశెన’ అని యుండుటచే శ్రీనాథుఁడు
తాన తన్నుఁగూర్చి చెప్పినానని యూహింపవలసి వచ్చు
చున్నది. ‘ఇక’ , ‘చేయుము’ అని మాన్పుజేసిననేమి? ఆత్మస్తుతి
దోషముతప్పను. కృతిపతి మెచ్చు ఒప్పును. ఇట్లుగుట ప్రభుని
రసజ్ఞతకును శ్రీనాథకవిసార్యభాముని ప్రశస్తికిని వజ్రపు
మెఱుంగగును.

మ గు దాి ట్పు రి త్ర .

ఇది చిన్నారి పొన్నారి చిఱుత కూఁకటినాఁడు. పదు
నాతేండ్లు నిండని వయసున రచించినది. దీనితో గ్రంథరచనకు
గణపూజ చేసినాఁడు. జన్మకాలమును బట్టి గ్రంథరచనాకాల
మూహింప వలయును.

ఈ గ్రంథరచనా కాలము:—

శా. వేం. ల క్రీ. శ. ౧౩౭౬ సం, వయసు ౧౬ సం॥

శం. ఏ. లిం ౧౩౮౩ ౧౮

వే. ప్రి. ౧౩౯౮-౧౪౦౧ప్రాంతము ౧౩-౧౬ సం

మధ్య, చిటుత కూకటినాడనఁగా ఊనమోహక వర్షము (పదునాతేండ్ల లోపలి వయస్సు) గా నూహింప వచ్చును. ఈ మరుద్రాబ్బరిత దుర్లభమగుట తత్కవితాశైలిని, తత్కథాంశమును ఎఱుఁగు భాగ్యమబ్బదు. తత్కృతి పతియు నెఱుకపడఁడు. ఇది మినుపగ్గాలెల పథ్యమునకుఁ బూర్వము రచింపఁ బడినదైనచో ప్రాతమముగ నుండి యుండును.

శాలివాహన సప్తశతి.

శాలివాహన

ఇది నూనూఁగు మీసాలనూత్న యౌవనమున నొడివినది.

ఈకృతికాలము:—

శా. వేం. ల. కీ. శ. గెరిగి వయసు ౨౫ సం.
కం. వీ. లిం. గెరిగి ౨౭
వే. ప్ర. గెరిగి-గెరిగి ప్రాంతముగె-౨౦ మధ్య

నూనూఁగు మీసాల నూత్న యౌవనము ౨౦ సంవత్సరముల యీడున గొప్పియుండును “శాలివాహన సప్తశతి” కే “సాతవాహన సప్తశతి” “గాధాసప్తశతి” నామాంతరములు. ఈ గ్రంథములము ప్రాకృత భాషలోనిది. ఇందు ౭౦౦ (సప్తశతి) గాథలు, శృంగారరస ప్రాధాన్యములు, ఆర్యా

వృత్తములు గలవు. ఈ గ్రంథము మూలము సాత (శాలి) వాహనుడు రచించినట్లున్నది. దీనినే శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించెను. ఇదియు మర్థభము. కావున శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణమందలి తెఱఁగులు మెఱుగులు గననీరము. ఈకృతికిఁ బ్రేరకుఁ డెవఁడో తెలియదు. ఈ గ్రంథములోనిదని యొక పద్యము లక్షణ గ్రంథములం గానఁబడినది. అది ఇది—

ఉ. వారణసేయ దావగౌనవా నవవారిజమందుఁ దేటి శ్రో

వ్వారుచునుంట నీవెఱుంగవా ప్రియ హాతెఱగంటిగంటి కె
వ్వారికిఁ గెంపురాదు తగవా మగవారల దూఱ నీవిభుం
డారసి నీనిజం బెఱుగ నంతకు నంతకు నోర్పునెచ్చెల్లీ. *

శ్రీనాథుని సూనూఁగు మీసాల నూత్నయా వనము నాటికి పెదకోమటి వేమూరెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చియుండుటయు ఈశాలివాహన సప్తశతికి పెదకోమటి వేమూడే వ్యాఖ్యాత యగుటయు, ఆతఁడే అమరుశతక వ్యాఖ్యాతయు నగుటయుఁ గారణములుగాఁ గొని పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడే ఈ (శాలివాహన సప్తశతి) గ్రంథమునకు కృత్రి నాథుఁడుగ నుండునాయని యూహా కలదు. ఈ యూహకుఁ బుష్టియగు సాధనసంపత్తికిఁ గొఱఁతలేదు. పరిశీలనాత్పరము సమార్జితమైన ఉపపత్తులగుట సంశయమున కాస్పదమును లేదు. ఇందుదాహృతమైన పైపద్యము శ్రీనాథకృతమే యగుట నిజమయ్యెనా యతనిది నవనీతపాక మనఁదగును.

ఆ స్థాని ప్ర వేశ ము .

కాటయ వేమారెడ్డికడ మంత్రిగనుండిన రాయన భాస్కరుని యాలంబనమునఁ, గాటయవేమన కొండవీడు బాలించుచుండఁగ నే, శ్రీనాథునకుఁ దదాస్థానిఁ బ్రవేశమొద వివదని చెప్పఁదగును. శ్రీనాథునంతటి వాని శేషముపీచుహి మము గ్రహించుటచేతనే కాటయవేమని నైదువ్యము, కాళి దాసహృదయా రామమున స్వైరవిహార మొనర్చుఁగలిగినది. సమాశ్రిత శ్రీనాథుఁడగుటచేతనే వాఁ డక్షరవిఖ్యాతుఁ డయ్యెను; ధన్యుఁ డయ్యెను; అమృతజీవి యయ్యెను. పెద కోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యకాలమునాటికి శ్రీనాథున కాస్థాని యందుస్థిరశతోఁ బ్రాభాస్యము నేర్పఁడెను. ప్రభువులును స్వయముగ విద్వాంసులగుటచేఁ బండితమండలి సమాదృత మగుచుండెను. పెదకోమటి వేమని దర్బారునందు వామన భట్టబాణుఁ డను మహాకవి యొక్కఁ డుండెను. ఈ మహాకవి కృతగ్రంథములు:—

వేమభూపాల చరిత్రము (ఆఖ్యాయిక)

రఘునాథాభ్యుదయము } (కావ్యములు)
నలాభ్యుదయము

శబ్దరత్నాకరము } (నిఘంటువులు)
శబ్దచంద్రిక

పార్వతీ పరిణయము
 శృంగార భూషణము } (రూపకములు)
 హంస సందేశము (కావ్యఖండిక)

ఈ వామనభట్టబాణునితో మఱియొందఱు విద్వాంసు లాసంస్థానమున నుండిరి. వీరిలో “కాదమ్పరీ” నాటక కర్త యొక్క డగపడుచున్నాఁడు. పెదకోమటి వేమాఁడై మంత్రిగా నుండిన మామిడి సింగనామాత్యుఁడు శ్రీనాథునికిఁ గూర్చి మిత్రుఁడైనట్టు శృంగారనైషధ కృతి సమర్పణమే స్థిరపఱుచు చున్నది. సింగనామాత్యుని విద్యావైశద్యముం గూర్చి తత్కృతి స్వీకరణ సందర్భమునఁ జూస క్తమైనది.

విద్యాధికారి పదవి.

సీ. వినిపించినాఁడవు.....

.....

వాదించినాఁడవు బహుశాస్త్రవిదులతో *

విద్యాపరీక్షణ వేశలండు

.....

—భీమఖండము.

శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారి పదస్థుఁడాయెను. తత్సర్వతో ముఖసాండిత్యము నానాముఖములఁ బ్రకాశించెను. పృథు

* పూ. వా. భాషించినాఁడవు బహుదేశములతో

సంస్థానమునకు నచ్చు పండితుఁ డొక్కొకఁ డొక్కొక శాస్త్రమున నాటి తేజినవాఁడుగ నుండును. అట్టి పండితుల నందఱను బరీక్షించుట కెట్టి పాండిత్యము, ఎట్టి ప్రతిభావిశేషము వలయునో భావింపఁదలయును.

ఆగతులైన పండితులకు బరీక్షించఁగలిగిన శ్రీనాథుని సర్వంకవనైదుష్యముతో బాటు పెదకోమటి వేమభూపాలుని “సర్వజ్ఞ చక్రవర్తిత్వము” అన్వర్థమై ప్రస్తుతిగన్నది పెదకోమటి వేమఁడు చేసిన పండిత సత్కారములకును ఇచ్చిన అగ్రహారాదికములకును ఆతని సహజ వితరణశీలము కారణమయినను శ్రీనాథుని ఉదారభావము ప్రోత్సాహముగూడఁ దోడ్పడె ననవలయును. శ్రీనాథుని విద్యాధికారిపదవి పరహితార్థమేకాని స్వార్థముకాదని స్పష్టము. పెదకోమటి వేమారెడ్డిచేనీయఁబడిన అగ్రహారాదిదాన శాసనములలోఁ బెక్కింటి “విద్యాధికారిశ్రీనాథోవిరశ్శ్రీవేమభూపతేః” అని కనఁబడును. తుహదాతయు జ్ఞాతయునగు పెదకోమటి వేమభూపతునిచే నొక్క యగ్రహారమేని శ్రీనాథుఁడు పరిగ్రహించి నట్లగ పడదు. ప్రభుని హృదయము చూఱగొంటినని సంతుష్టియే కాని, ప్రభునిచేఁ బండితలోక సత్కృతమగు చున్నందులఁ కల్లాసమేకాని చంచలమైన ధనమును సంపాదింప నాతఁడు తలపెట్టఁడు. కొండపేటి దండకవిలెలో పాలనపాలెము, పాలెము అను గ్రామములు రెండు, కోమటి వేమారెడ్డి,

శ్రీనాథునకిచ్చినట్లుకనఁబడినది. ఈగ్రామములు రెండునందొంతి
యల్లాడరెడ్డి తనగ్రామమైనది మైలమ్మకు సంకాంతి పండువు
బసదనముగా నిచ్చినట్లు ! అం దొకగ్రామమునకు ఆకుమా
రికపేర మైలవరమని, రెండవదానికి సంకాంతి పాలెమని
ఞ్చిత్రపేర్లుంపఁ బడెనట్లు ! ఈ వృత్తాంతము గురుజాడ
శ్రీరామమూర్తిగారు తమ కవుల చరిత్రమున వ్రాసిరి. కాని
విశ్వసనీయము గాదు. అల్లాడరెడ్డియు, కోమటివేమనయు
గర్భశత్రువులని ప్రసిద్ధముకదా? మఱి వేమాంబ (మైలమ్మ)
కా యమతండ్రి అల్లాడరెడ్డి యిచ్చినయూళ్ళు కోమటివేమా
రెడ్డి కెట్లధీనమయ్యెను? స్వాధీనమున నుండినగదా వానిని
ఆతడు శ్రీనాథునకు గాని మఱియొకరికిఁగాని దానమిచ్చుట?

శృం గా ర నై వ ధ ము .

ఇది నిండు జన్మనముయందు సంతరింపఁబడినది.

రచనాకాలము :

గ్రా. వేం. ల	౧౩౯౫	వయసు	౩౫
కం. వీ. లిం.	౧౩౯౫	,,	౩౦
బం. త.	౧౪౦౦	,, కుఁబూర్వము	౩౫-౪౦
వే. ప్ర.	౧౪౦౦-౧౫	,,	౩౫-౪౦

ఇది శ్రీహర్ష నైవధమున కాంధ్రీకరణము. పెదకోమటి
వేమధూపాలుని యమాత్య పర్యవేక్షణ మామిడి సింగన

మంత్రి* కీకృతి యంకితము. సోమసిద్ధాంతమునకుఁ దారచిం
చిన వ్యాఖ్యానమున సింగనామాత్యుఁడు తన్నుఁగఱచి ఇట్లు
తెలిపికొనెను.

శ్లో. అస్తిత్రీ సుద్భరద్వాజగోత్రే శ్రోక్రియ భూషణమ్.
సప్తాశ్రీ చిట్టయాఖ్యస్య పాత్రో మామిడి మన్త్రిణః
తీనూజః పెద్దనార్యస్య శ్రీసృసింహగో మహాయశాః
పెరగోమటి వేమేస్త్రి మన్త్రిణా తేన ధీమతా
జ్యోతిర్విద్యా ని హఘట సరస్వత్పరదృశ్యనా
సిద్ధయానూత్య రత్నేన భువిలోక హితైషిణా
క్రియతే సోమసిద్ధా స్త వ్యాఖ్యా సూచార్థవీపికా*

సింగనమంత్రి నాచివ్వగో నైషధ్య ప్రతిభా విశేష
మూలం గూర్చి శ్రీనాథుఁడు గొనియాడిన భంగి నైషధమునఁ
గాననగును.

* ఈవ్యాఖ్య ఈతఁడు శా. శ. ౧౨౪౦, కి. శ. ౧౪౧౫ సం॥
పొందిమున రచించినట్లు అందే చెప్పకొనెను.

ఈ మామిడి సింగనమంత్రి అనవేమారెడ్డికి మంత్రియని శ్రీ జయంతి
రామయ్య గారు (Epigraphia India VolX1 P315 Foot note)
తెలిపిరి. రాజమహేంద్రవరము నేలిన వేమారెడ్డికి మంత్రి ఈ మామిడి
సింగన అనికళాప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరాయ కాన్తులివారు (శృంగార
నైషధము: అవతారిక- పుట ౧౦) నుడివిరి. ఈ సింగన వేమారెడ్డి
మంత్రి అని కేతవరపు వేంకటకాశ్రీగారు (అనంద ముద్రాక్షరశాల,
శృంగారనైషధము పీఠిక. పుట ౧౫) వ్రాసిరి.

సీ. తన.....

గీ. పరఁగు శ్రీవేమ మండలేశ్వరుని మంత్రి
యహితదుర్మంత్రి వదన ముద్రానతార
శాసనుఁడు రాయవేశ్యాభుజంగ బిరుద
మంత్రి పెద్దన సింగనామాత్యవరుఁడు.

మ. పంచాంగస్థిర మంత్రరక్షణ కళాప్రౌఢుండు బాలామనః
పంచాస్త్రుండు. విఠించివంశజలధిసాలేయభానుండు దో
శ్చంచచ్చాపకృపాణలఘువిజయైశ్వర్యుండు దిక్కామినీ
కాంచీమాక్తికకీర్తి పెద్దవిభుసింగంజొక్కనాఁడిమ్ములన్.

వ. హృదయధుర చిత్రవిస్తర కవితావిలాస వాగీశ్వరు
లగు కవీశ్వరులును, పతంజలి కదాద అక్షరరణ పక్షిలాది
శాస్త్ర సిద్ధాంత కమలవన హంసులగు విద్వాంసులును, భరత
మతంగ దత్తల కోహలాంజనేయ ప్రణీత సంగీత విద్యారహస్య
విజ్ఞాన వైభానిక స్వాంతులగు కళావంతులును, శక్తిత్రయ
చతురుపాయ షడ్గుణ్యప్రయోగ యోగ్య విచారులగు రాయ
బారులును, నిఖిల పురాణేతిహాస సంహితాతాత్పర్య పర్యా
లోచనాధురంధరధివణా సముత్సాహంబగు పౌరాణిక సమూ
హంబును బరివేష్టించి గొలుపుండి నకల విద్యాపాఠీనుండు
సరససాహిత్య గోష్ఠీవిరోదప్రసంగంబున—

సింగనమంత్రి పరాక్రమ మిట్లభివర్ణింపఁబడెను.

సీ. గగనకల్లోలినీ

* పూ. పాః (పంచాలుండు).

గీ. వెలయు నెవ్వని యభిరామ విమలకీర్తి
యతఁడు త్రిభువన రాయ వేశ్యా భుజంగ
కదన గాండీవి జగనొబ్బ గండ బిరుద
శాశ్వతుం యొప్పు సింగన సచివవరఁడు.

కోమటి వేమస్వపాలునిచే సింగన వడసిన సత్కృతు
లిట్లు సంభావింపఁ బడెను.

మ. అరుదారిన్ వివిధాగ్రహారములతో నాందోభి కాచ్చత్రచా
మరకళ్యాణకళాచికాది బహుళసమ్మూహార్హ చిహ్నంబు లా
దరి మొప్పారగ వేమభూవరుని చేతంగంచె నామాజ్య సం
భరణప్రాధుఁడమాత్యసింగఁడునయప్రాగల్భ్యగర్వోన్నతిన్.

సింగనమంత్రి వంశానుక్రమణిక.

ఇంటిపేరు మూమడివారు, భారద్వాజగోత్రము, చాత
యుజేతయునగు పెదనూర్కన మంత్రి మూలపురుషుఁడు.
తూర్కనకొడుకునకు, విక్రమపురీ(నెల్లూరు)సింహాసనమధిష్ఠించి
పాలించిన చిట్టి పెద్దప్రభునకు ఈ మూమడిన్నమంత్రి కొడుకు.
ఈతని భార్య అక్కాంబ. ఈ దంపతులకు నలుపురు కొడు
కులు. ఇందు పెద్దవాఁడు వేమాధిప రాజ్యభారభరణ వ్యాపార
దత్తుఁడగు పెద్దన. రెండవవాఁడు అమాత్యశిఖామణి యగు
వీరభద్రుఁడు. మూడవ వాఁడు కార్యఖడ్గసముదీర్ణుఁ డగు

మారనప్రభుడు. నాలవవాడు సంగ్రామ గాండీవి, వేమత్తు
 పతి రాజ్యభార కలనావిభ్యాత ధీశక్తి, అన్యరాజు నిటలాంత
 ర్నష్టిస్తే భాగ్యాత్మక స్తోమాపాకరణ ప్రవీణుడు. నగు నాచు
 నామాత్యుడు. వీరిలోఁ బెద్దవాడగు పెద్దన్నకు, వేమన్న,
 ప్రెగడన్న, సింగన్న అని కొడుకులు మువ్వురు. ఇందుఁ గడ
 కొట్టువాడగు సింగనయే ప్రసక్తములోని నైషధకృతి భర్త.
 పై మువ్వురలోఁ రెండవవాడు ప్రెగడన్న. ఈతఁడు సింగనకు
 చిన్నన్న. శ్రీనాథకృత పండితారాధ్య చరితాద్యనేక గ్రంథ
 ములు ఈ ప్రెగడన్న, గృతులందెనని సింగనచెప్పినట్లు శృంగార
 నైషధావతారికలోని ఈక్రింది పద్య మెఱిగించుచున్నది.

క. జగము సుతింపఁగఁ చెప్పితి

ప్రెగడయ్యకు నాచునుంగు పెద్దనకుఁ గృతుల్

నిగమార్థ నారసంగ్రహ

మగు నా యారాధ్య చరిత మాదిగఁ బెక్కుల్.

నైషధము దనకుఁ గృతి ఇమ్మని సింగనమంత్రి శ్రీనా
 థునిఁ బ్రార్థించె నిట్లు—

ప. నాకు నొక్క ప్రబంధంబు పుణ్యశ్లోక పురాతన
 రాజర్షి చరితానుబంధ బంధురంబుగా రచియింపుము; అందు,

సీ. కవిరాజు రాజు శేఖర హరముకుటంబు

శ్రీహర కలశాబ్ధి శిశిరకరుడు

మామల్లదేవీ కుమారరత్నంబు చిం
తామణిమంత్రి చింతనపగుడు
కవికులాద్భుష్టాద్భ్య గమనాద్భవీనుండు
కాశ్మీర సృవకళా కమలహేళి
ఖండనగ్రంథ సద్గ్రంథకర్మశబుద్ధి
షట్పర్కమర్మైక చక్రవర్తి

శీ. భట్టహర్షుండు ప్రౌఢవాక్పాటవమున
నెద్ది రచియించె బుధబోధకహితముపొంటె
నట్టి నైషధ సత్కావ్య మంభ్రాభాష
ననఘ యొనరింపు నాపేర సంకితముగ.

శ్రీనాథుండు భట్టహర్షుని పాకముంఘార్పియు నిజనైష
ధాంధ్రీకరణముంఘార్పియు నిట్లు తెలిపిగొన్నాడు:

చ. పనివడి నారికేళ ఫల పాకమునం జవియైన భట్టహ
ర్షునికవితానుగుభములు సోమరిపోతులు గొందరయ్యె
నని గొని యాడనేర; రదియట్టిది; లేజవరాలు చెక్కు గీ
టిన వసవల్చు బాలకుండు డెందమునం గలఁ గంగనేర్చునే?

మఱియు విద్యదాషధము నాంధ్రీకరించుట యందుఁ
దా నవలంబించిన పద్ధతులు శ్రీనాథుండు శృంగారనైషధ
కావ్యోపసంహారమున నిట్లు వివరించినాడు. “మామల్లదేవి... .
నందనుండును.....నగు భట్టహర్షకవీశ్వరుండు కవికులా
ద్భుష్టాద్భ్యసాంధుండొనర్చిన నైషధ శృంగారకావ్యం బాంధ్ర

భాషా విశేషంబున నశేషమనీషి హృదయంగమంబుగా... శబ్దంబు ననునరించియు, నభిప్రాయంబు గుఱించియు, భావం బుపలక్షించియు, రసంబు పోషించియు, నలంకారంబు భూషించియు, నాచిత్యంబానరించియు, ననాచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబునం జెప్పఁబడిన యీ నైషధ కావ్యంబు.....విలసిల్లు ' నాచంద్రాంబు " ఈ ప్రతిజ్ఞ ఈతఁడు నిర్వహించినాఁడు. ఈ నిర్వహణముం గూర్చి, సర్వంకషవ్యాఖ్యయందలి శృంగార నైషధవిమర్శలేఖమున విపులముగఁ జర్చింపఁబడినది.

హ ర వి లా స ము .

రచనాకాలము:—

శా. వేం. ల.	౧౮౦౦	వయసు ౮౦
కం. వీ. లిం.	౧౮౦౦	౪౫
చి. వీ.	౧౮౦౦	౪౦
వే. ప్ర	౧౮౨౫	౪౦
బం. త.	౧౮౦౦	3౦-3౫

హరవిలాసము తొలుత ప్రకటించిన కీ. శే. శ్రీ. శాచ్యర్థకోట వేంకట రామకష్టరావు బహదూరు (హాల మఠము జమీందారు) గారు తిర్పతికలో “క్రీ. శ. ౧౮౪౦

ప్రాంతమున రచించినట్లు స్పష్టపడుచున్న దనిరి. 'శ్రీనాథ చారిత్ర' మను బహుమతి వ్యాసము వ్రాసిన శ్రీ కూసపులి లక్ష్మీనరసమ్యుగారు తద్వ్యాసమున 32 వ పుటలో "హర విలాస) మీతని యంతిమగ్రంథ" యని యూహించిరి. బ్రహ్మశ్రీ వేదము శేంకటరాయశాస్త్రులువాగు కళాప్రపూర్ణులుశృంగార నైషధ సర్వంకషవ్యాఖ్య-చట ౧౦ లో హరవిలాసము చివర గ్రంథమని తలచిరి. శ్రీ చిరుకూరి వీరభద్రరావుగారు వారి 'ఆంధ్రుల చరిత్రము' 3 వ భాగము ౨౨౪ వ పుటలో పెద కోమటి భూపాలుడు మరణమునొందిన తరువాత 'తాను రాజమహేంద్రపురముఁ జేరక ముచువు 'హరవిలాసము'ను రచించి.....అవచి తిప్పయసెట్టి కంకితము గావించె' ననిరి.

కొండవీ జేలినవారిలో నాలవతరము ప్రభువగు కుమార గిరినృపాలుఁ డేటేటఁ జేయు వసంశోత్సవమునకు వలయు సుగంధి క్రవ్యాది సమస్త వస్తుసముదాయము సమకూర్చి, వినియోగించు చుండిన అవచి తిప్పయసెట్టి ఈ హరవిలాస-మంకితము.

తిప్పయసెట్టి వంశానుక్రమణిక.

ఇతఁడు సింహవిక్రమ పట్టన వైశ్య శ్రేష్ఠుడయిన పావాణిసెట్టి కొడుకు. శ్రీశైలమునకు సోపానములు గట్టిం

చిన శ్రోలయ వేమారెడ్డికి విహితుడు. రామనాథయోగికి శిష్యుడు. ఈ యవచిసెట్టి, నిజధర్మపత్ని యగు మాచాంబ యందుఁ ద్రిపురారి, తిరుమలనాథుడు, చామసెట్టి అని కొడుకుల మువ్వరఁగాంచెను. వీరిలోఁ బెద్దవాఁడగు త్రిపురాంతకుఁడే ఈతిప్పయసెట్టి. ఈతఁడే హరవిలాస కృతిపతి. ఈ తిప్పయసెట్టియు నతని పెద్దతమ్ముడు తిరుమలనాథసెట్టియు కుమారగిరి సృపాలుని నసంతోషింపములు నేర్పుతో నిర్వహించు చుండిరి. ఈయన్నదమ్ములు మువ్వరు ద్వీపాంతములతో నోడవర్తకము చేయుచుండెడివాగు-కొట్టిశ్వరులు. తిప్పయసెట్టి చింతమ్ముడు చామసెట్టి, పచ్చిచిప్పాపుఁ జెల్లు పంజాబునుండి, బంగారు మొలకలు జలనోగినుండి, మదపుఁదేనుఁగులు సింహళము నుండి, అశ్వములు హుగునుంజుండి, జవాబి గోవానుండి, ఆణిముత్రములు ఆపండి, కస్తూరి బోబ (బూటా) నుండి, అంబరములు నీసీనుండి దగుమతి చేయుచుండెను. తిప్పయకు (తీ)పురారికి) అన్నమదేవి సహధర్మిణి, ఈ దంపతులకు మాచన, విశ్వనాథుడు, చింతమల్లు అని మువ్వరు కొడుకులు. తిప్పయసెట్టి చిటుతొండనెంబి వంశ్యుడు. ఈతఁడు శ్రీనాథునికి బాలసఖుడు. ఈ యవచితిప్పయ శ్రీనాథునిఁ గూర్చి ప్రశంసించుచుఁ దనకు శైవప్రబంధ మొకఁ డంకితము నేయుమని ప్రార్థించి. నట్లున్న పద్యములివి:

సీ. కమలనాథునిపాత్రుఁ గవితామహిరాశ్య

భద్రాసనానాథుఁ బట్ట భద్రుఁ

బాత్రు నాప స్తంబ సూత్రు, భారద్వాజ
 గోత్రు, సజ్జనమిత్రుఁ గలపవిత్రు,
 భీమాంబికా మారయామాత్య నందను,
 సఖలపురాణ విద్యాప్రవీణు,
 నధ్వర్యు వేదశాలా నిధి విష్ణుతు,
 సంధ్ర భాషానైషధాబ్జభవుని.

గీ. సుభయ భాషాకవిత్వ ప్రయోగ కళలు
 బాలసఖు గాంచి తాత్పర్య మొప్పు
 నవచి దేవయ త్రిపురారి యక్ష రాజు
 హితమితోక్తులు వెలయ నన్నిట్లు లనియె.

క. కంటిని విశుద్ధ సంగతి
 వింటిఁ బురాణములు బెక్కు; విశ్వము వాగడక
 మంటి బహు వత్సరమ్ములు;
 గాంటి యశోధనము సుకవికోటి సుతింపక.

గీ. అగమ జ్ఞాన నిధిని తత్త్వార్థ ఖనివి
 బహు పురాణజ్ఞుడవు శుభ భవ్యమతివి
 బాల సఖుడవు శైవ ప్రబంధ మొకటి
 యవధరింపుము నాపేర సంకితముగ.

హరవిలాస కథావివరము.

ఇది ౭ అశ్వాసములు గల సంబంధము, స్వతంత్రముగా రచింపఁబడినది. సంస్కృతమున హరవిలాస మొకటి కలదు. దీనికి దానితో సంబంధములేదు. శ్రీ నాథకృతముగు నీ హరవిలాసమున 'సిరియాల చరిత్రము,' 'పార్వతీ పరిణయము' 'దారుకావన విహారము' 'హాలాహల భక్షణము' 'కిరాతార్జునీయము' అని శివకథలు గలవు.

భీమఖండము.

దీని రచనకాలము:—

కా. వేం. ల.	౧౪౨౦	వయసు ౬౦
కం. వీ. లిం.	౧౪౩౦	౭౫
వే. వ్ర.	౧౪౩౦-౪౫	౪౫-౫౫

ఇది కొండవీడు వీడి రాజమహేంద్రవర రాజాశ్రయమందిన తిరువాత వ్రాసినది. స్కాందపురాణాంతర్గత భాగమున కాంధ్రీకరణము. చాకనాటి నియోగియు, అల్లాడ వేమవీరభద్రారెడ్డికడ మంత్రియు, అన్నిటికన్న శ్రీనాథునకు బాంధవుడు నైన బెండపూడి అన్నమాత్యుడు ఈ భీమఖండ

కృతినాథుడు. దీనికి భీమేశ్వర పురాణమనియు వ్యవహారము.

అన్నమంత్రి శ్రీనాథు నిట్లు ప్రార్థించెను—

సీ. వినిపించినాడవు వేమభూపాలున

కళిలపురాణ విద్యాగమములు

కల్పించినాడవు గాఢపాకంబైన

హర్షనైషధకావ్య మంద్రభాష

భాషించినాడవు బహుదేశబుధులతో

విద్యాపరీక్షణ వేశలందు

వెడచల్లినాడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి

కర్పూరములు దిశాంగణములందు

శీ. పాకనాటింటివాడవు బాంధవుడవు

కమలనాభుని మనుమడ వమలమతివి

నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధస్మృతి నీతి *

కలిత గుణగణ్య, శ్రీనాథ కవివరేణ్య.

అన్నామాత్యుడు ఈ కృతి సందునప్పటికి లల్లాడ వేమారెడ్డి తన తమ్ముడగు వీరభద్రారెడ్డికి ప్రభుత్వ మప్ప గించి తాను నిజపరాక్రమమున సప్తమాడెములు మొదలగు మన్య దేశముల జయించి, సింహాచలమువఱకు స్వాధీనపఱచు ఖాని కాపాడుచుండెను.

అన్నమంత్రియొక్క ప్రశస్తి భీమఖండమున శ్రీనాథుఁ
డి ట్లుగ్గడించెను. అన్నమంత్రి బహు భాషాభిజ్ఞుఁడు; చతుర
వాగ్వి అనుటకు—

మ. అరబీభాష తురష్కభాష గజకన్ఠాటాంధ్ర గాంధారఘూ
ర్జర భాషల్ మళయాళ భాష శక్తి భాషాసింధు సౌవీర బ
ర్బర భాషల్ కరహటభాష మఱియున్ భాషాశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చు సరేటియన్ననికి గోష్ఠీ సంప్రయోగంబులన్.
అతని వదాన్యతను గుఱించి —

సీ. రాజమహేంద్ర దుర్గమునఁ గావించె శ్రీ
వీరభద్రునకుఁ బ్రకారరేఖ;
నిలిపె మార్కండేయ నీలకంఠుని మ్రోగ;
రామేశుఁ దనతల్లి నామకముగ;
సంగమేశ్వరదివ్య శంభులింగమునకుఁ
గల్పించెఁ గళ్యాణ గర్భగృహము;
దక్షవాటికయందుఁ దరుణేందు మాళికి
మొగలివాకిట ధామమును రచించె

గీ. ప్రాగ్దిశావప్ర గోపుర ప్రాంగణమున
సప్తముని సింధు సోపాన సరణి కెలన
దీర్ఘ భవనంబు* భీమయ దేవునగర
మంత్రి దేవయ యన్నయామాత్యవరుఁడు.

* శ్రీ. ౧౪౨౨ లో ద్రాక్షరామమున స్థాపింపఁబడిన ఈశాసన
మాధారము:—

శ్లో. అస్తిప్రళప్తమతి రల్లయవేమ భూపా
రాశ్యోన్నతో జగతి రాజమహేంద్ర పుర్యామ్
మస్త్రీహితోఽస్యమతి నిర్జిత దేవమస్త్రీ
దివ్యక్రియా జయతి దేవకు యన్నమస్త్రీ.

శ్లో. శాకేపుష్కర బాణవిశ్వగణితే సంవత్సరే కీలకే
కార్తిక్యామ్ శనివాసరే సుకృతఫే శ్రీమన్నమస్త్రీశ్వరః
దాక్షరామజ భీమల్క్ష్మి పురతః శ్రీసప్త గోదాతటే
ప్రసాదీగోపుర మద్దాపమ్ సమకరో ద్రమ్యమలీలానిర్మితమ్.

శ్లో. ద్వాదశ సంఖ్యాస్తమ్భే
సదాబహిష్కారమండపే విచారణ
రక్షకు భీమే శోయమ్
శ్రీదేవయ యన్న సచివమాకల్పమ్.

అన్నమంత్రి సాచివ్యము.

ఉ. అన్నయమంత్రి శేఖరుఁ డహమ్మమహాసురధాణభూమి భృ
త్సన్నిధికిఁ మదిఁ సముచితంబుగ వేమమహీసురేంద్ర రా
జ్యోన్నతినంతతాభ్యుదయ మొందఁగఁ బారసి బాసప్రాసినన్
గన్నుల పండునై యలరు గాకిత మందలి వర్ణపద్ధతుల్.

మఱియు నిట్లు స్తుతించెను. —

సీ. ఏమంత్రి కులదైవ మిందుశేఖరుఁడు ద
తూ రామ భీమేశుఁ డఖిలకర్త
ఏమంత్రియేలిక యిత్యాకు మాంధాతృ
రామసన్నిభుఁడైన వేమనృపతి

ఏమంత్ర సితకీర్తి యేడువారాసుల

కడకొండ యవలి చీకటికి గొంగ

ఏమంత్ర సాభాగ్య మిగురు గైదువు జోడు

లాలిత్య లీలకు మేలు బంతి.

గీ. అతఁడు కల్లాట లాట బోటాంగ వంగ

కురు కుకురు కుంతలావంతి ఘూర్జరా

నృప సభాస్థాన బుధవర్ణ నీయ సుగుణ

మండరఁడు బెండపూ డన్నమంత్రవరుఁడు.

అన్నామాత్యుని వంశమున పూర్వులు కాకతీయ
రాజులకడ నుద్యోగులుగ నుండిరనియు, వీరి నివాసము
పారంపర్యముగా గోదావరీ తీరమేయనియు, దెలియుచున్నది.
ఇంతకన్న నీతని గుఱించి యెక్కుడుగ నెఱుంగుట కాకర
ములు గానఁబడవు.

మత్స్యరగ్రస్తులగు పండితమృత్యులను, భీమఖండమున,
శ్రీనాథుఁ డిట్లు నిరసించెను.—

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వమభ్యున్నతంబు

శాంతి నిష్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము

కూప మంహాకములు బోలెఁ గొంచెమెఱిగి

పండితమృత్యులై న వై తండికులకు.

* 69. ౧౪౨౨ - ౧౪౩౫ పాఠమున రాజ్యమేలిన తరువ్వు
చక్రవర్తికి అహమ్మదు షాహకు ఫిరోజుషాహ అన్న.

గీ. నికటముననుండి శ్రుతివుట నిష్కరముగ
 నడరికాకులు బిట్టుపె ద్దఱచినప్పు
 డుడిగి గాయంచ మూరక యంటలెన్న
 సైపరాకున్న నెంచేనిఁ జరుటయొప్పు.

ఇంకను “శ్రుతిశాస్త్రస్ఫోతులభ్యసించుకొని”, “హంసీ
 యానకు” మొనలగు బద్ధము లనేకములు గలవు. ఇట్లు
 మృదువుగా నుండిలిగెను. ఇంకఁ దన పూర్వగ్రంథముల
 నీతఁడు భీమఖండమునఁ బేర్కొన్నాఁడు; చూడుడు:—

గీ. నవమరుత్త చరిత్రంబు, నైషధంబు,
 సప్తశతి, పండితారాధ్య చరిత మనఁగఁ
 గావ్యములు పెక్కు చెప్పియుఁ గాంక్షచనక
 వెండియును గావ్యమొకటి కావింపఁ దలఁచి.

తన కవిత్వమును గూర్చి యిట్లు పలికెను.—

గీ. ప్రాథిపరికింప సంస్కృతభాష యండు
 పలుకు నుడికారమునఁ దెల్లుబాస యండు
 ఎవ్వశేమన్న నండు నాకేమి కొఱఁత
 నాకవిత్వము నిజము కర్ణాట భాష.

ఈ కడపటి పాదమును బురస్కరించుకొని శ్రీనాథుడు
 కర్ణాటకుఁడనియు, తన కవిత్వము కర్ణాటభాషయని తానే
 చెప్పికొన్నాఁడనియు వ్రాసిరి కొందఱు. కాని యా
 యూహలు సాధువులుగఁ దోఁపవు. “నా కవిత్వము నిజము

కర్ణాటభాష" యనగాఁ దనది రాజధాని కంతకుఁ జెల్లునది—రాజభాష— యను నర్థమున గర్వోక్తిగఁ జెప్పికొనెనని నేనందును. ఈ పదమునఁ గర్ణాటమనుటకుఁ గన్నడమని యర్థముకాదు. దేశీయము (Native) అని గ్రహింపఁదగును. ఉత్తమ దేశీయభాషయనియే చెప్పఁదగును. మఱియుఁ దన కవితాప్రాధి సంస్కృతభాషను, పలుకునుచి కారము తెనుఁగు బాసను, కవిత్వవృత్తి కర్ణాటభాషను బోలియుండునని చెప్పికొనెనని ననుచి తము.

తెలుఁగురాయని ప్రావు.

భీమఖండము రచించినతగువాత, మేదినీమీసర గండ కటారిసాధువ సంబురాయని కొడుకగు తెలుఁగురాయని ప్రావు శ్రీనాథునకుఁ గలిగినది. ఈ తెలుఁగురాయఁడు రాచరిక మెక్కడ నెఱపెనో తెలియరాదు. కాని విద్యానగరాధీశ్వరుని కడదండనాయకుఁడుగా నున్నట్లు గోచరించుచున్నది. తెలుఁగురాయని దర్శించి ఆతనిని శ్రీనాథుఁ డాశీర్వాదించుచుఁ గస్తూరికాభిషే దానముఁ గోరినట్లు ఈక్రింది చాటువులు. రెండు చాటుచున్నవి :

ఆ శీర్ష చ న ము .

శా. ధాటీఘాట ఘరట్ట ఘట్టన మిశద్దాఃఘీష కళ్యాణ ఘం
టా టంకార విలుంక లుంతితమహాన్మత్తాహితక్షోణి భృ

తోటోటిరాంకిత కుంభినిధవ సము త్కూటాటనీక్షుట, క
ర్ణాటాంధ్రాధిప, సాంప (సంబు) రాయని తెలుంగా నీకు
[దీర్ఘాయువ].

కస్తూరికాభిక్ష:—

శా. అక్షయ్యంబగుసాంప రాయని తెలుంగాధీశ, కస్తూరికా
భిక్షోదానమునేయరా సుకవి రాక్షసందారక స్వామికిన్
దాక్షా రామ చక్రవ్య భీమవర గంధర్వాస్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభి కుంభములపై వాసించు దద్వాసనల్.

ఈ తెలుంగాధీశుడు కస్తూరిదానము చేయుటలోఁ
బ్రసిద్ధుఁడుగనున్నాడు. వేములవాడ భీమకవి కూడ నీ
తెలుంగురాయని దర్శించి కస్తూరికాభిక్ష సాగినాఁడట!
చూడుడు:

మ. ఘనఁడన్ వేములవాడ వంశజుఁడ దాక్షా రామ భీమేశనం
దనుఁడన్, దివ్యవిషా(తరా)మృతప్రకటనానా కావ్యధుర్యుండభి
మన నావేరు, వినంగఁ జెప్పితఁ దెలుంగాధీశ, కస్తూరికా
ఘనసారాది సుగంధిచస్తుతతి వేగందెచ్చి లాలింపరా.

ఇదిఇట్లుండె. శ్రీనాథుడు తన యవసానకాలమున
“రంధఁగూడఁ దెలుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తూరి కే రాజుఁ
బ్రస్తుతింతు” నని వాపోయిన దీ తెలుంగురాయని గూర్చియే.

విస్సనమంత్రి స్నేహము.

శ్రీనాథునకుఁ దనతోఁ గాటు పైడికంచమున భోజనము. వెట్టిన దీ విస్సనమంత్రియేయని చరమదశయందు శ్రీనాథుడు “స్వర్గస్థుడయ్యో విస్సనమంత్రి మఱిహేమపాత్రాన్న మెవ్వని వంక్తిఁగలడు?” అని దూఱించి యుండుటచే స్పష్టము. ఈ విస్సనమంత్రియొక్క గోత్రసూత్రములు గాని, సంబంధబాంధవ్యములు గాని, ఉద్యోగముగాని మన కెఱుక పడవు.

దళముగ.

కర్ణాట దేశాటనము - కనకాభిషేకము.

శ్రీనాథుడు క్రీ ౧౪౩౫ నఁ. ప్రాంతమునఁ గర్ణాట దేశాటనము జేసెను. కర్ణాటదేశమందలి పెక్కు స్థలములను దిలకించినాడు. ఆప్రాంతమునఁ గొంత పరిచితిని గడించి నాడు. శ్రీనాథుని పాండిత్యము, నానాముఖముల వ్యాపించెను. అప్పుడు విద్యానగరము రాజధానిగాఁ గర్ణాటదేశము నేలుచుండిన ప్రౌఢ దేవరాయని దర్శనమునకై శ్రీనాథకవి గొంతకాలము నిరీక్షింపవలసివచ్చెను. ఈప్రౌఢ దేవరాయనికి ఇమ్మడి దేవరాయలని, ప్రతాప దేవరాయలనియు నామాంతరములు. ఈరాయల యాస్థానియందుఁగల గౌడడిండిమధట్టు

ముమ్మకవి మొదలగు విద్వాంసులను, మర్యాద ననుసరించి దర్శించెను. శ్రీనాథుని వైదుష్యమును గుతించి గాడడిండిమ భట్టునకుఁ గన్ను గుట్టెను.

డిండిమ భట్టారకులు పలువురున్నారు. వారిలో వేదాంత దేశికులకుఁ బ్రత్యర్థియును డిండిముడు ప్రథముఁడు. ఈతఁడు శ్రీకంఠాగమ శిఖమండన మణియై 'విజయడిండిమ ము'నుఁ దొలుతి గడించినవాఁడు. 'యోగానంద ప్రహసన, కర్తయగు రెండవ డిండిమభట్టారకునకు ఆతఁడు మాతామ వాఁడు. ఈ యోగానంద ప్రహసనకర్త ప్రౌఢ దేవరాసుల కాలమువాఁడు. ఈతఁడే మన శ్రీనాథునకుఁ బ్రత్యర్థియుని తెలియుచున్నది. ఈ డిండిములకు 'డిండిమ' మను కంచు నగారా ముందు మోయుచుండును. వారి వైభవముం గూర్చిన చాటువున నిట్లున్నది:

శ్లో. అగ్రేడిండిమతాండవం, తతఃతోవంది స్రజోద్ఘోషణమ్
ద్విత్రాశ్చిత్ర సటాకియన్తి బిరుదప్రోతాని పద్యానినః
ఆస్తాంతావదిదం మహేశమకుటీ ణోటీకల్లోలి నీ
కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తి విభవై ద్వేష్యాన్విజేష్యామహే

ఉ. ముంగలజైత్ర డిండిమచంద్రా తలు;వండిజన స్తవార్పటుల్
చెంగట; రెండుమూఁడు తనచి త్తగుపుల్;బిరుదాంకితంబు;లిం
కంగల; వింతకంటె శితికంత శిరస్సరిదూర్భిభంగి వా
గ్భంగులెనంగుమాకుఁబ్రతిపక్షబుధాఘమునోడఁగొట్టగన్.

—క. క. కావ్య

అంతట ముమ్మకవి శ్రీనాథుడెడఁ బక్షపాతియయ్యెను.
అపక్షపాతము ఆ యాదరముం బురస్కరించుకొని ముమ్మ
కవిలో శ్రీనాథుడు పద్యరూపమున నిట్లు నుడివెను. —

నీ. సంపావిరూపాక్ష బహుజటాజూటికా
రగ్వధ్రవసన పౌరభ్యములకు,
తుంగభద్రా సముత్తుంగవీచీఘటా
గంభీర ఘుమఘుమారంభములకు,
కళసాపురప్రాంత కచిలీవనాంతర
ద్రాక్షాతాఫల స్తబకములకు,
కర్ణాటకామినీ కర్ణిహాటకరిశ్మి
తాలంకయుధాళ ధళ్యములకు,

గీ. నిర్ణిబంధనిబంధమై నెనయు కవిత
తెలుఁగునను సంస్కృతమునఁ బలుకనేర్తుఁ
జౌధదేవేంద్ర రాయ భూపాలవరుని
సమ్మఖమ్మన డయఁజూడు ముమ్మసుకవి.

మీ దేయూరిని ముమ్మకవి యడిగినట్లును “పరరాజు
గురుదుర్గవరపై భవశ్రీలు”లను పూర్వోక్త సీసపద్యమి ఖమునఁ
గొండవీడిని శ్రీనాథుడు ఉత్తర మిచ్చినట్లును చెప్పెడి
వాదము సరిగాదని ముందే తెలుపఁబడెనుగాదా? మరియు,
గొండవీటికెడ్డి రాజులకడ విద్యాధికారి పదవి యందున్న
మీకేమేని బిరుదములు గలవా యని ముమ్మకవి ప్రశ్నింపఁగా
శ్రీనాథుడు చెప్పిన పద్యమిదియట!

చ. తరువున గాండివంబిడడ ధర్మజనానఁ గిరీటి, యేను వా
 క్కసంజనేత్ర యాచతి విచారముచొప్పున గర్వహీనతన్
 మరలి తెలుంగుభూమి కనమానగతిన్ గొనిపోవువాడనై
 బిరుదులు నారీవాగుడఁ జెట్టితి సత్కవి సార్వభౌముడన్.

ఇందలి “సత్కవి సార్వభౌమ” ప్రయోగముతో గిండి
 మునకు స్పర్థ ముడిత మిక్కుటమయ్యెను. అతఁడు ఆస్థాని
 యందు గల తన యధికారమునకును, ప్రభునకుఁ దనయెడఁ
 గల అవకాశిచూనములకును గర్వితుడై తన పలుకుబడినిఁ
 జెల్లించెఁగాఁజూలు శ్రీనాథునకుఁ బ్రభువర్చనభాగ్యము లభింప
 దయ్యెను! విశంభముకాఁజొచ్చెను. ఈసంవర్ధమునఁ దన
 పాండిత్యాదికముఁ గూర్చి కర్ణాటాధీష్ఠకుని సమక్షమున
 ననాధు ప్రసంగము జరిగినట్లు శ్రీనాథుఁడు వినెను. అంత నీక్రింది
 పద్యము ప్రౌఢ దేవరాయలకుఁ బంపెను:

సీ. డంబుసూపి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు

కవిమీఁదఁగాని నాకవచ*మేము

దుప్రప్రయోగంబుల దొరకొని చెప్పెడు

కవిశిరస్సునఁ గాని కాలుసాప;

సంగీతసాహిత్య సుస విద్యలనేర్చు

కవులఁఁఁముఁగఁడెలుగాని (కాల్చి) కలఁచివిడువ

చదివి చెప్పఁగ (నేర్చి) సభయందు విలసిల్లు

కవినోరు గాని వ్రక్కలుగఁ దన్న;

గీ. దంటకపులకు బలువైన యింటిమగడ;
గవుల వాదంబు వివేడ్కు కల్గెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మానాన సన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర, ప్రౌఢరాయఁ టీంద్ర.

ఇది యాధ్యాత్మమేయగును. కాని శ్రీనాథునంతటి పండిత కవిసార్వభౌములకిది తగినదియ. పై పద్యముఁజూచి ప్రౌఢదేవరాయలు సభఁ జేయించెను. ఈ సభయందు డిండిమ భట్టారకునకును, శ్రీనాథభట్టారకునకును వివాదము పెఱిగెను. శాస్త్రుచర్యకు దొరకొనిరి. పూర్వపక్షసిద్ధాంతములకు భయులు తొలసిల్లిరి. వా రొకరి కొకరు తీసిపోవువాకుకారు. కొండలు కొండలు డీకొనినవి. సింహములు తలవడినవి. ఇక దగవుతీర్చు వారేరి? ఆ సభయందుఁ బండిత ప్రకాండులు లేరనికాదు. డిండిముని నెనుగొన సాహించువారు లేలేరి. తుద కీ వివాదమునందు డిండిమభట్టారకునికోటి తలవాలెను. ఆపట్టున రాయలు, బాలను, యువతిని, ప్రౌడను, లోలను గూర్చి వారి స్వరూపస్వభావములను వ్యక్తీకరించుచుఁ బద్యములు చెప్పగోరెను. తత్త ణము శ్రీనాథుఁడు రచింపగలిగెనట!

అందు బాలను గూర్చిన పద్యము :—

సీ. కమనీయ కరపల్లవముమేన గదియంగ

నొయ్యనఁ జూచిన నుఁకిపడుచు ;

ఆలింగనమునకు నకు, నఁ జేచ్చినఁ

జేదోయియురముపైఁ జేర్చికొనును ;

చుంబనంబున కోవ్విబింబంబుగమకింప

వగన మొయ్య నొకింత వాంఛిగానును ;

గిలిగింత నేతకుఁ గినుకయు సిగ్గును

ముడివడఁ గన్నులు మోడ్చి కొనును ;

గీ. అట్టి బాలరతిక్రీడ ననువు పలుప

నేర్పు గల్గునె యొరులకు నీక కాక

రాజ పరమేశ రాజాధిరాజచిభవ

లక్షణోపేంద్ర ప్రౌఢరాయకీ తీంద్ర.

డిండిను శ్రీనాథుల వినాదమునఁ జంద్రభూషక్రియా శక్తిగాయ లను నశిండు నున్ననర్తిగా నుండినట్లు “చంద్ర భూషక్రియాశక్తిగాయల మొద్దఁ గామకౌల్పి సార్వభౌమ బిరుడ” నురటనలనఁ దెలియుచున్నది. క్రియాశక్తిస్వామి శిష్యుడైన చంద్రభూషణాచార్యుడుఁ గర్ణాటాధీశ్వరునకు బుక్కరాయలకు గురుఁడని కొండూరు శాసనమునఁ గనఁబడు చున్నది. ఈ చంద్రభూషణక్రియాచార్యుడు కర్ణాట ప్రభు వరుల గురుపరింపరలోని వాఁడు. తత్పరంపరలోని వీరందఱు క్రియాశక్తి పదలాంఛనులు.

డిండిముని కవిసార్వభౌమ బిరుదము శ్రీనాథుని పత మామెను. అంతట ఉద్భవవివాదప్రౌఢి గాడ డిండిమభట్టు కంచుధక్క—పగులఁగొట్టించె బడెను. అనఁగా శ్రీనాథునిచేఁ బ్రాప్తించిన పరాధవమువలన డిండిమభట్టారకుఁడు తన డిండి

మమును మ్రోగింప లజ్జించి మూలవైచునట్లు చేసెనని యర్థము. శ్రీనాథుడు కఃసార్వభౌమ వీర మధిష్ఠించెను. దిండిముని కంచుఢక్కను బగులగొట్టించెను; ముత్యాల శాలలో దీనారటంకములతోఁ దీర్థమాడెను. ఈ బహుశృతి జరుగనుండినప్పుడు ప్రాథ దేవరాయల నుద్దేశించి శ్రీనాథకవి సార్వభౌముఁ డిట్లు చెప్పెను:

చ. జననాథోత్తమ, దేవరాయనృపతీ, చక్రేశ, శ్రీవశ్యలాం
 ఛనసంకాశ మహాప్రభావ, హరిరక్షాక్షి, నాబోటికిన్
 గున్మపస్తోత్రసమ్మన్వితంబున వాగ్దోషంబు శాంతంబుగాఁ
 గనక స్నానముచేసి కాక పొగడంగా శవ్యమే దేవరన్.

కనకాభిషేక సత్కారక్రమము రాజ్యలక్ష్మీవీరికా తంత్రమున నిట్లు తెలుపఁబడినది. సభాముఖమున నఖండ పాండిత్యము జూపిన విద్వాంసునకుఁ బ్రభువు స్వర్ణాభిషేక ముతో సత్కరింపవలయును. అనఁగా దీనారములు, టంక ములు మొదలగు బంగారునాణెములతో సభాగారమున నున్నత వీరమున విద్వాంసునిఁ గూర్చుండఁజేసి, యభిషేకము జేయవలయును. ఇట్టి కనకాభిషేక సత్కృతులు పూర్వము విద్వాంసు లనేకులు బడసినారు. కొలచెలనుపెద్దిభట్టు సర్వజ్ఞ సింగభూపాలునిచేతను, పెద్దిభట్టుతాత “ప్రతాపరుద్రీయ” కర్త (విద్వానా ధుండకానోఘ) ! విద్వానాధుండకుట బిరుదమగును.) కాకతిప్రతాపరుద్ర దేవునిచేతను కనకాభిషేకసత్కారముల

నందిరని యెఱుకపడుచున్నది. కర్ణాటాధీశుఁడు వేఱు, దక్షిణాధీశుఁడు వేఱు అని యొక వాదము కలదు. కాని యీ రెండు నొకనియందే వర్తించుచునని చెప్పవలయును. కనకాభిషేక సత్కారానంతరము దేవరాయని శ్రీనాథుఁ డిట్లగ్నించెను.

శా. జోటీ, భారతి, యార్భటిన్ మెఱయుమీచోద్యంబుగానేనుగ
ర్ణాటాధీశ్వరు దేవరాయన్మృతత్వ నాసీర ధాటీ చమూ
కోటీఘోటక ధట్టికా ఖురపుటీ కుట్టకసంఘట్టన
స్ఫోటీ ధూత ధరారజశ్చతుకితాం భోటిన్ బ్రసంసించెదన్.

కర్ణాటాధీశుని కొలువున శ్రీనాథుఁ డందిన యనన్య సామాన్యముగ నసత్కారమును హర్చి, “కవిసార్వభౌముడై కర్ణాటవిభుచేతఁ గనకరత్నాభిషేకమ్ముఁ గనిన” అని దగ్దు బల్లి దుగ్గనమంత్రి (శ్రీనాథుని బావమఱుది)యూ,

శా. సూనాస్త్రప్రయదా మదస్ఫురిత వత్సోజాత కాతిన్యమున్.
బూనంజాలు వచోవిలాసమున నింపుల్ మీఱఁగర్ణాటక
హ్మనాథేంద్రునిసభన్ గవిత్వవిజయోత్సాహంబుకైగొన్నమా
శ్రీనాథుఁగవిసార్వభౌముఁగొలుతున్ సేవాంజలుల్ గీల్చొనన్.

అని అచ్యుతరాయల యాస్థానకవియు, “అచ్యుతరాయా భ్యుదయ”కర్తయు శ్రీనాథునిచే బరాభూతుఁడయిన డిండిమ భట్టారకుని మునిమనుమఁడు నగు రాధామాధవ కవియూ గీర్తించిరి.

దశము ౬.

సర్వజ్ఞుని సంకల్పనము.

వెలిగోడు (చేచర్ల) వంశ్యులలో సింగభూపాలు రిద్దరు
 కలపడుచున్నారు. మొదటి సింగమనేడు, “రసార్థన సుధా
 కరము”, “చమత్కార చంద్రిక”, “అమరవాగ్విభి” అను
 గ్రంథములు మూడు రచించినాడు. ఈతనికి సర్వజ్ఞ బిరుదము
 లేదు. కుమారసింగభూపతి యని యీతనికి నామాంతరము.
 ఈతని పెద్ద కొడుకునకు కుమారాన్న పోతానేనికి సర్వజ్ఞసింగ
 భూపాలుడు కొడుకు. పోతనకవికృతమగు భోగినీదండకమూఁ
 గృతిగొన్నదియు, శ్రీనాథుని దర్శన భాగ్యమూఁ గన్నదియు
 ఈ సర్వజ్ఞభూపతియే. సర్వజ్ఞబిరుద మీసింగ పుత్రులునకే
 యొప్పుయున్నది. పోతన రచించిన భోగినీదండకమున—

“కుమారాన్న పోతావనీనాథ సూనున్, సర్వజ్ఞసింగక్ష
 మానాథు, రాయచాహత్రమల్లున్, మహారాజ వేశ్యా
 భుజంగున్, సర్వజ్ఞ సింగక్షమాపాలు, పోచమాంబా లసద్గర్భ
 సంజాతు, రావుసింగక్షమానాథ పాత్రున్, సర్వజ్ఞ సింగోర్వ
 రాధ్యక్షు” అని ఈసర్వజ్ఞ సింగభూపతి పొగడందెను.

నైజామ్ రాజ్యమందలి రాచకొండ రాజధానిగా నేలు
 చుండిన యీసింగభూపాలుని శ్రీనాథుడు దర్శింపఁజోయెను ;

ప్రభుసభామందిరముం బ్రవేశించి, తన ప్రసస్తికిఁ గాఢభూష
మగు శారదా వేవిన్ని ధ్యానించెను :

సీ. దీనార టంకాలఁ దీగమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాల సాల ;
పగులఁగొట్టించి తున్నట వివాదప్రాధి
గాడడిండిమభట్టు కంచుధక్క;
చంద్ర భూషక్రీమాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుళాల్పితి సార్వభౌమబిరుదు
పలుకుఁ నోడై తాండ్ర భాషామహాకావ్య
నై షడగ్రంధ సందర్భమునను;

గీ. ఎటుల మెప్పించెదో నిన్ను నింకమీఁద
రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుగొలువున నెలగొని యుండినీవు
సరస సద్గుణ నికురంబ శారదాంబ.

తరువాత విద్యత్పభ జరిగెను. అందు శ్రీనాథుని
వైదుష్యము ప్రకటమయ్యెను. సభలో శ్రీనాథునకు “కుక్కవా!
నక్కవా ! ఘోరివా ! క్రోలివా ! పిల్లివా ! బూతపిల్లివా ! ”
అని సమస్య యొకటి యాయఁబడెను. దానినాతఁడెట్లు
పూరించెను.

ఉ. తక్కక రావు సింగవసుధావరుఁ డధుల కర్ణమిచ్చుచో
ఁక్కులలేని కర్ణుని దధించిని భేదము వేల్పుమాయఁ జెం

పెక్కిన కామధేవు శిబిందుని నెన్నుదు భట్టదిట్టనై
కుక్కవో! నక్కవో! ఘణివో! శ్రోణివో! పిల్లివో! బూత
పిల్లివో!

అనంతరము సింగభూపతి సర్వజ్ఞత్వము నిట్లు పొగడెను.

క. సర్వజ్ఞనామయము

శర్వునకే! రావుసింగ జనపాలునకే
యుర్విం జెల్లుచు నక్కొరు
సర్వజ్ఞుండనుట కుక్క నామజమనుటే.

ఇది శ్రీనాథరచితమని శంకింతురు. సింగభూపాలుని
యాస్థానినుండి మరలి రెడ్డిప్రభువులకడకు శ్రీనాథుడురాఁ
దమపగవాని సింగమనేని సర్వజ్ఞుడని ఇచ్చుకాలకుఁ బొగడితి
వని శ్రీనాథుని రెడ్డి ప్రభులాక్షేపించిరంట! అందునకాదుతఁ
ఁడుక్రింది విధముగ సర్వముజెప్పి సమర్థించి సమాధాన పఱిచె
నంట!

“పైకి సింగభూపాలునిఁ బొగడినట్లున్నదికాని అంత
రార్థమున నతని నపహసించిని కాదా? ఆ పద్యము నిట్లు
చదువుడు :—

“సర్వజ్ఞనామధేయము

శర్వునకే; రావుసింగనరపాలునకే

యుర్విం జెల్లుచు; తక్కొరు

సర్వజ్ఞుండనుట కుక్క నామజ మనుటే”

(భావము:—శంకరునకే సర్వజ్ఞనామము. రావుసింగ నరపాలున కెందేని జెల్లునా? శంకరునిఁ దప్పఁ దక్కినవానిని సర్వజ్ఞఁడనుట కుక్కఱు ఏమఁగు అనుటచుఁటిదే.)

అని చెప్పఁగా రెడ్డిరాజులు శ్రీనాథుని సమయస్ఫూర్తి కినిఁ జతురత్తును అలరింఁట! ఇదియొక వితివ్యాము—చమ త్కారము—కల్పితము.

శ్రీనాథుఁడు, సింగభూవిభునిచే సమ్మానితుఁడై రాజ మహేంద్రవర ప్రభువులకడిగఁ బోవుచు, నైజాము రాజ్యము నందలి మెతుకు (మెడక్) మండలప్రాంతములోని దొరలు తన్నాదరింపమికిఁ గినిసి వారి నిట్లినదీంచెను:

చ. కుతుకలుగోయు దొంగలకు ఘోరవికారతుక్కుమజాతికిన్
మతికపు లంజెతోత్తులకు మాదిగవాండ్రకు మహాదార్లకున్
కొతుకక యిత్తురంతె; కవికోలుల కిత్తురె? చత్తురంతె పో
మెతుకుదొరల్;.....భయదాయి దోర్బలుల్.

శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరము జేరెను. భీమేశ్వర పురాణకృతి కారణముగ వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ దన యెడఁ గలిగిన యభిమానమును, గౌరవాదరములను స్మరించి, భీమ ఖండకృతిపతి, బాంధవుఁడు, ఆ రెడ్డి ప్రభుల ప్రధాని యగు బెండపూడి అన్నమాత్యుని మిత్త్రితను పరిగణించి వేమవీర భద్రావసీండుల యాస్థానిం బ్రవేశించెను.

ద శ ము ౨.

వేమ వీరభద్రాద్వైత యాత్రయణము.

వేమ వీరభద్ర స్మృపాలుర ప్రథమ దర్శనమున శ్రీనా
థుఁడు వారిని స్తుతించిన వక్యము లివి:

సీ. వివిధ విద్యోద్ధండ విద్యత్కుమున కాండ

హరిణాంక, నూపనారాయణాంక

నీతోగ్రకరవాల నిర్జితాస్మృపాల

సప్తాంగ, రాజ వేశ్యాభుజంగ

సకల మహీరాజ్య సంరక్షణోద్యోజ్య

కులశీల, గుజ్జరి కుల విఘాల

భామాజనస్వాంత పరితోషణ లతాంత

కోదండ, రాయచేకోలుగండ

గీ. జయ విజయ జన్య కాంభోజ నాయనమాజ

ఖురవిపాటన సంభూత కుతలకేసు

వటలనిబిడ ఘనధ్వాంత భరితభువన

విజయ రఘురామ, అల్లాడ విభుని వేమ.

సీ. ఖండేందుమాళిపైఁ గలహంసపాళిపైఁ

గర్వారధూళిపైఁ గాలుద్రవ్య;

మిన్నేటి తేజలపై మించుతామరలపై

మహిమంచు సురలపై మల్లరించు;

జంభారిగజముపైఁ జంద్రికారజముపైఁ
 జందనధ్వజముపైఁ జొకళించు;
 ముత్యాలసరులపై మొల్లగ్రోవ్విరులపై
 ముదికల్పితరులపై మోహరించు;

గీ. వెండిమలయెక్కి శేషాహి వెన్నుదన్ని,
 తొడరి దుగ్ధాబ్ధితరంగలతోడ నలరి,
 నెఱతనంబాడి నీకీర్తి నిండెనహహ !
 విజయ రఘురామ అల్లాడ విభునివేమ.

సీ. జయరాజవేశ్యా భుజంగాంక నిశ్శంక
 యభ్యుదయంబు రాజాధిరాజ,
 మంగళంబానత మండలీకరగండ
 సంకల్ప సంసిద్ధి సమరవిజయ,
 బ్రహ్మయు వరిరాయబసువ శంకరముద్ర
 వర్ధిల్లు “గాయగోవాళ”బిరుద,
 మహిమించు రిపుచేంచుమలచూటకారాంక
 స్వస్తికర్పూర వసంతరాయ,

గీ. అంధ్ర.....సింధు యవనచేది
 వీరలక్ష్మీ స్వయంవర వీక్షణాభ్య,
 ధరణి పాలింపు మాచంద్రతారకముగ
 విక్రమోన్నిద్ర, అశ్వయ వీరభద్ర.

కాశీఖండరచన కాలమున, వేమవీరభద్రదాసెట్లు రాజమహేంద్రవరమున కుత్తరమునున్న చీకటి, కళింగపట్టనము, చిల్కినముద్రము వఱకు వ్యాపించిన భూభాగమును జయించి పాలించుచుండెడివారు. కాశీఖండమున, వేమ వీరభద్ర సరపాలుడు స్వాధీనపఱచుకొనిన ప్రదేశములు వివరింపఁబడినవి. అవియివి: చీడికాడ, మాకవరము, సప్తనూడెములు, ఝూడె జంతర్నాడు (జంతర్నాటి అమండ అనువేర విశాఖపట్నమునఁగలదు.) బారుహ (బారువ), కలువపల్లి, ఒడ్డాది, కసిమి కోట, కప్పకొండ మొదలగునవి.

శ్రీనాథుని చాటువనఁబడు నీపద్యముఁ గనుడు ;

సీ. గండయాత్రా ఘోషతమ్మట ధ్వనిలనే

గంతులు వెయింఁచెఁ గప్పకొండ ;

కితవకాలాభీల కీలానలముచేత

నేల పొంగడఁగించెఁ బాలకొండ ;

ఆరట్టజాధట్ట హయ ధట్టముల చేత

మట్టితూర్చెత్తింఁచెఁ బొట్టనూరు ;

భూరిప్రతాపాగ్నిఁ బుటములు వెట్టించె

విద్యేషులను గల (?) వెండిపురము ;

గీ. అనఁగ నుతికెక్కితొర కేరాదిరాయ

అరుల పండు మండువాయనహరణ *

* ఈ పాదము గలభంగమైనది.

బళియ దూళియ మాళువబందికార
విజయరఘు రామ అల్లాడ విభునివేమ.

అల్లాడ వీరభద్రాచెడ్డి పాలనమున బ్రాహ్మణుల భాగ్య
మిట్లుండెనట!

శ్రీ. ధరియింప నేర్చిరి నర్భ పెట్టెడు వ్రేళ్ళు
లీల మాణిక్యంకులీయకములు
కల్పింప నేర్చిరి గంగచుట్టియమీఁదఁ
గసూరికా పుండ్రకములు నొసల;
సవరింప నేర్చిరి జన్ని నమ్ముల మ్రోలఁ
చారిహారములు ముత్యాల నరులు ;
చెరువంగ నేర్చిరి సిగల నెన్నడు ములఁ
గమ్మని త్రొత్త చెంగలవ్వ విరులు ;

శ్రీ. ధామముల వెండిపైఁడియఁ దడబడంగ
బ్రాహ్మణోత్తము లగ్రహారములలోన
వేమభూపాలుఁ డనుజమ్మ వీరభద్రు
ధాత్రి యేలింప గౌతమీతటములందు.

కా శీ ఖం డ ము .

ఇదియు స్కాందపురాణాంతర్గత భాగమునకుఁ దెనుగు.
“కాశీఖండ మయఃపిండ” మ్మను ప్రతీతి సంస్కృత కృతికన్య

యించెను గాని శ్రీనాథు నాంధ్రకృతికి జెల్లదు. ఇది యథా
మాతృకముగఁ దెనుఁగించినది కాదు. మూలమునందలి భాగ
ములు పెక్కులు తెనుఁగింపున సంక్షిప్తము లైనవి. కవితా
చాపల్యమునఁ గాఁబోలు శ్రీనాథుఁడు “ప్రాయమింతకు మిగుల
గైవారిలకుండ” దీనిని రచించినాఁడు ముద్దుబఁగులుకు తెనుఁ
గింపు.

రచనాకాలము:—

గొ. వేం. ల. ౧౪౮౦ వయసు ౭౦

శం. వీ. లిం. ౧౪౮౫ ,, ౭౦

వే. ప్రి. ,, ,, ౬౦

ఈకృతి దన కంకితము సేయుమని, వీరభద్రాచలైక్కి గొలు
వుండి శ్రీనాథకవిసార్వభౌమునిఁ బ్రార్థించెను. తత్సందర్భ
మిట్లు తెలుపబడెను:

సీ. త్రైలోక్య విజయాభిధంబైన సౌధంబు

చంద్రకాలా ప్రవేశంబునందు,

నచివసైన్యాధీశ సామంత నృపవార

సీమంతినీ జనశ్రేణిగొలువ,

శాస్త్ర మీమాంసయు సాహిత్యగోష్ఠియు

విద్యత్కవీంద్రులు విస్తరింప,

కర్పూరకస్తూరికా సంకుమదగంధ

సారసౌరభము దిక్పూరితముగ,

గీ. నిజభుజా విక్రమంబున నిఖిలదిశల
గెలిచి, తను రాజ్యవీర మెక్కించినట్టి
యన్న వేమాధిపుని యంకమాశ్రయించి
నిండుకొల్వొండఁ గన్నుల పండుచగుచు.

ప. అప్పుడు నన్నుం బిలువంబంచి నముచితాననం
బునఁ గూర్చుండ నియమించియన్న యవసరమున—

సీ. భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గంబున
నుభయవాక్పాశ్రిధి నొక్కొక్కమాటు;
వాక్కుగ్రీతు తిక్కయజ్వప్రకారము రసా
భ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు;
పరిధవింతు ప్రబంధ పరిమేళ్యకునిరేవ
సూత్రివై చిత్రి నొక్కొక్కమాటు;
వచియింతు వేములవాడ భీమన భంగి
నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు;

గీ. నైషధాది మహాప్రబంధములు జెక్కు
చెప్పినాడవు; మాకు నాశ్రితుండ; వసఘ,
యిపుడు జెప్పదొడంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితమునేయు వీరభద్రయ్యపేర.

శా. ఈక్షోణిన్ నినుఁబోలు నక్కపులు లేరీనేటికాలమ్మునఁ
దాక్షా రామచక్రకృ భీమన గంధర్వాప్సరోభామినీ

వత్సోజద్వయగంధసారఘనృణద్వైరాజ్య భారంబు న
ధృఢీంచుకొనిసార్వభౌమ భవదీయప్రాధసాహిత్యముల్.

అని వేమాకెడ్డి ప్రార్థించెను. అంతట శ్రీనాథుడు తన
పూర్వగ్రంథములను సూచించుచు గాళీఖండకృతిం గూర్చి
ఇట్లు చెప్పినాడు:

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిత్తుతకూకటివాడు

రచియుంచిత మరుత్తగాల్పురిత్ర;

నూనూగుమీసాల సూక్ష్మయావనమున

శాలివాహన సప్తశతినాడివితి;

నంతరించితి నిండు జవ్వనమ్మన యందు

హర్ష నైషధకావ్య మంగ్రభావ;

ప్రాధనిర్భర వయఃపరిపాకమునఁ గొని

యాడితి భీమనాయకుని మహిమ;

గీ. ప్రాయ మింతకు మిగులగైవ్రాలకుండఁ

గాళికాఖండ మను మహాగ్రంథమేను (మిపుడు) 1

దెనుఁగు జేసెద (జేయుము2) కర్ణాట దేశకటక

పద్మ వనహేళి శ్రీనాథ ఇట్లనుకవి

కృతిభర్తృస్తుతితో నిజవ్రత స్తినెఁగూర్చి ఇట్లుతెలిపెను:

శా. కర్ణాటక్షీతినాథ మాక్తికనభా గారాంతరాకల్పిత

స్వర్ణన్నాన జగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్పంస్తుత్య చారిత్ర, దు

గార్హోరాశిగభీర, పాప్తాముఖ మధ్యాహ్నవరాహ్నార్చితా
వస్తావల్లభ, రాజశేఖరమణీ, వంటాన్వయగ్రామణీ.

అని కృతి పతిని సంబోధించి—

సీ. ఆంధ్రక్షమామండ లాఖండలుండైన
వేమధూపతి కృపావీక్షణంబు
ఘోడరానూంక సద్గుణగాయ వీమేశ్వ
రస్వామి పదిసమానాధనంబు
కమలాద్రవి నిలయ మార, డేమి శినమాళి
చంద్రదాంతు సవసుధాపారధార
వేదాద్ర నరసింహ విభూనతుస్థలీ
కప్తామాలికా గంధలవారి

గీ. కారణంబులు నుద్బృహకములుగాగ
వీరభద్రదేశ్వర బ్రబంధనిభునితేరి
సంభవించిన సాహిత్య సౌప్యమునఁ
గాశికాఖండము దెనుంగుగా నొనర్తు.

కృతిపతి ఇలువేల్పును, గుడుపును, దానశీలమును
ఇట్లు వివరించెను—

ఉ. ఈశ్వరుండింటివేల్పు, జగదేశగుండగు ఘోడరాయ భీ
మేశ్వరుడాత్మవంశగురు, డీగులు నిత్యవినోద కృత్యముల్
శాశ్వతధర్మకీర్తులు దలంపంగ నర్చిన సామ్మి లాదిగ
శ్భేశ్వరుండంట నైజ, మెనయే నృపులశ్శయవేమ శౌరిన్.

ఈ కాశీఖండ కృతివతి వీరభద్రారెడ్డి రత్నాంబరాదు లతోఁ గృతికర్తను అతిమాత్రముగ బహూకరించెనని, ఈన యవసానమున శ్రీనాథుడు కాశీకావిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి రత్నాంబరంబు లేరాయఁడిచ్చు”నని విలపించుటబట్టి గ్రహింప వచ్చును.

అపరవయస్సు-అగచ్ఛాన్లు.

శ్రీ. ౧౮౫౦ సం॥ ప్రాంతమున వేమ వీరభద్రారెడ్డు కాలగర్భముం బ్రవేశించిరి. అంతటితో రాజమహేంద్రవరము నకును రెడ్లప్రాభవమునకును ఋణము దీతినది. శ్రీనాథుడు నిరాలంబ జీవనుడయ్యెను. అపరవయస్సు పైకొనెను. అగచ్ఛాల్లుబ్రదుకు తప్పదయ్యెను. మృత ఏదేశమో పోవలసి వచ్చెను. ఏ ప్రభువునకో చేయిచాప వలసిన వాడయ్యెను. బాల్యప్రభృతి యధేష్టముగ వర్తించినవాడు. జంకుకొంకు లెఱుంగడు. భోగపరాయణతతో దినములు గడచినవి. కాల రథముమీఁద ఎగుడుగిడుగులేని రాజమార్గమున సుఖప్రయాణము జేసినాడు. సుడిగాడ్చు లెఱుంగడు. మునుల్లెఱుంగడు. కాలమును తన కనుకూల పద్ధతిని నడపెనే కాని కాలమునకు దాను దానుడై నడవలేదు. ప్రభువుల బొక్కసములలో తన ధనము గూడి నిలువయై యున్నదని నమ్మినాడు. వర్తమానదృష్టియే కాని భావిగతి ఆలోచింపడు. విద్యాధి

కారిగ నుండిననాటి మహాయోగము ముందే దర్శించితిమి.
గ్రహగతి విపరీతమాగ్గముఁ బట్టినది. జీవనము తార్కారై
నది. వదాన్యమూర్తులు రసికశిఖలు ఆ ప్రభువులు లేరు.
జనుగుబాటు తక్కువయ్యెను - విధిలేదు - యనముగట్టెను

మైలాపరెడ్డి పాళి.

విద్యానగర ప్రభువుల సానుభూతి, పంటరెడ్డి కులజుని
మైలాపరెడ్డిని ఆశ్రయించెను. పౌంధరేవరాయల యుద్ధ
సందర్భములఁ దోడ్పడుచుండినది ఈమైలాపరెడ్డియే. పెద
కోమటి వేమారెడ్డి యనంతరిము కొండవీడు స్వాధీనపఱచుచు
కొనుటయందు పౌంధరేవున కి మైలాపరెడ్డి సాయపడి
యుండును. ఈమైలాపరెడ్డి విభుఁడు కొంతకాలము కొండవీడు
పాతమున వేలినట్లు అగపడుచున్నది. ఈయనకు శ్రీనాథుఁ
డేవని గ్రంథము లంకితము జేసెనేమో తెలియదు. “కైలాస
గిరిజేరె మైలాపరెడ్డి విభుఁడేగి పువెచ్చమే రాజు దీర్చగలఁడు”
అనిన దానిచే మైలాపరెడ్డి విభునితోడి శ్రీనాథుని సంబంధము
ఎఱుకవడినది. కాని మైలాపరెడ్డి విభుని వైష్ణవత్వమునకు ఆతని
కైలాసగిరి జేరుటకుఁ బొందుపడదు. ఐన శ్రీనాథుని వాక్కు
నిరర్థక మనరాదు.

పల్నాటి పయనము.

గొండవీటికి బల్నాటిసీమ పశ్చిమోత్తరముల నున్నది. దీనివెచ్చమునకై పల్నాటిప్రాంతమునకు శ్రీనాథుడు తఱచు పోవుచుండెడి వాడని గొందఱునిరి. పోవుచుండిన దెందులగో చెప్పరాదు. కాని పోవుటమాత్రము కలదని తత్పర్యటనమున హేలగా రచించిన వరదాదు చాటువు లనుచున్నవి. ఐతిహాసిక ప్రవీణుడెవ్వడేని ఈ చాటువులు శ్రీనాథకృతములు గావని సిద్ధాంత పఱచునందాక ఇది తత్కృతిములే యనిగొందము. వానిలో గొన్నిటి నిట నుద్ధరింతును

క. రసికుడు పోవడు పల్నా

డెనంగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్

వసుధేశుడైన దున్నును,

గునుమాస్తుండైన జొన్నకూడ కుడుచున్.

పల్నాటి బావులకు గొండవీటి చేద్రాళ్లకే పొత్తుకుగు రును. నిరంతర మక్కడ నీటి యెద్దడి. చేదెడునీళ్లు బావి నండి తోడునప్పటికి రెండుచేదల నీళ్లు కనులు గార్చునని సాటిమాట కలదు. ఎటఁజూచినను నావరాట్టు-మొరకబీళ్లు-మోటుసీమ. వీనిని గూర్చి చెప్పినపద్యము:

ఉ. అంగడియారలేమ; వరియన్నములేమ; శుచిత్వమేమి లే;

దంగన లింపుగారు; ప్రియమైన వనమ్ములు లేవు; నీళ్లకై

భంగపడంగఁ దోడ్పడు కృపాపరు లెవ్వరు లేరు; దాతలె
న్నంగను సున్న ; గానఁ బలనాటికి మాటికిఁ బోవనేటికిన్.

పలనాటి పురోహితుల ఇండ్ల తీసుచు గుఱించి:

ఉ. దో సెడుకొంపలోఁ బనులత్రొక్కిసి, మంచము, నూడరేణ

[మున్

బాసిన వంటకమ్ము, పసికాపల శౌచము, నెగిలాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకు మాసినముడలు, వంటకుడలున్
రాసెడు కట్టెలున్ దలఁపరాదు పురోహితు నింటి కృత్య

[ముల్ *

పలనాటిలోని ముఖ్యులక్షణములు:

ఆ. చిన్నచిన్నగుల్లు చిల్లరదేవుళ్లు
నాగులేటికిళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్న కూళ్లు, సర్పంబులుండేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెలూళ్లు

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము, జొన్నపిసగు జొన్నలెతప్పన్
సన్నన్నము సున్నసురూ
పన్నగఁ బల్నాటనున్న ప్రజలందఱకున్.

జొన్నన్నముపైఁ గల యేవగింపు నిట్లు వాకొనెను.

క. గరళము మ్రంగితి నంచున్
బురహర గర్వింపఁబోకు పోపాపో నీ

బిరుదింకఁ గానవచ్చెడు

మొరసెడు పల్నాటి జొన్న మెతుకులు దినుమీ.

ఈ క్రింది పద్యములు శ్రీనాథుని మొరసరాజ్యసంచారముం దెలిపెః:

ఉ. గొంగడి, మేలిపచ్చడము, కుంపటి, నల్లుల కుక్కిమంచమున్
చెంగటవాయుతైలము, జీర్ణపునుందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియల మోఘలు, దోమలు చీఱపోతులున్
రంగ ! వివేకి కీ మొరస రాజ్యము కాపుర మెంత రోతరా?

మొరసరాజ్యమందలి రెడ్ల అందచందములు—

ఉ. వంకరపాగలుక్, నడుము వంకరకత్తులు, కాశకోకలుక్
సంకటిముద్దలుక్, జనుపశాకములుక్, బలువై నడుప్పటుల్
బింకపుటోరచూపులు, వివేకముదప్పి యేసబాసలుక్
అంకులబొమ్మ ఈ మొరస రాజ్యమునెల్లు సృజించెనక్కటా!

పై పద్యములందలి మొరసరాజ్యము ఏ ప్రాంతమో
కాని పల్నాటి, పడమటి సీమయో యగునని యూహింపఁ
దగును. ఈ 'మొరసు' సీమలోని కాపువారిప్రసిద్ధి, వేమనయఁ
బేర్కొన్నాడు చూడుడు:—

ఆ. పాకనాటిరెడ్డి, పరంగ మోటారెడ్డి,
యెసఁగుతోట పెద్ద యెఱ్ఱరెడ్డి,
మొరసులందఱు భువిహరువొప్ప నన్నింట
ప్రతతక్తిర్తిగనిరి వఱల వేమ.

మొరసునకు మోటుదనము ప్రసిద్ధార్థము. మఱియొక పద్యము- ఇదియుఁ జాటువు గాఁదగును. రచయిత ఎవఁడో తెలియదు. కాఁపుకులనుండలి యుపశాఖలలో నీ 'మొరసు' ఒక టని ఈపద్యము తెలియఁ జెప్పుచున్నది.

గీ. పంట, మోటాటి, పెడకంటి, పాకనాటి
అరనెలము, లాదిగొం, డాఁతె, మొరసు, గోన,
ఘోణిదె-కాఁపులు మొదలైన కులము లొప్పు.

.....

తన కాలమునఁ గొండవీటిలోఁ గవులు పెక్కురు బయలుదేరిరి. అందు లక్ష్మలక్ష్మణము లెఱుంగని చిల్లరరక మెక్కుడుగా నుండుట నట్టివారిని గేలినేయుచు నన్యవదేశ ముగా శ్రీనాథుఁడు గాడిదమీఁద పద్యమలైనఁట! ఆపద్యమిది.

ఉ. బూడిదబుంగవై యొడలు పోడిమిదక్కి మొగంబువెల్లనై
వాడల వాడలందిరిగి వారును వీరును చొచ్చొచ్చోయనం
గోడల గొండులందొచ్చిగి కూయుచునుండెడు గొండవీటిలో
గాడిద, నీవును గవివి గావుగదా అనుమానమయ్యెడిన్.

దశ ము ౨.

శ్రీశైలయాత్ర : శివరాత్రి మాహాత్మ్యము.

రచనాకాలము

శా. వెం. ల	౧౮౩౫	నయసు	౭౫
కం. పి. లిం.	౧౮౭౦		౫౫

కాశీఖండరమునకు పునునై దేండ్లకు బూర్వమే ఈశివ రాత్రి మాహాత్మ్యము రచింపబడినదిని పీఠేశలింగముగారు వ్రాసిరి. కాని సందేహము. తొకిక ప్రపంచమును సమగ్రముగఁ దెలుపైదుప్య ప్రభావమున నేలి, వార్ధకమున దారిద్ర్యమున వికాసముజెందిన సంస్కారముకలిమి పారత్యాకిక దృష్టితోశ్రీశైలయాత్రజేసి తచ్చైలమున “శాంతభిక్షావృత్తు”లను పేరఁబరఁగు జంగమగురుపీఠాధిపతుల ప్రోత్సాహమున ఈశివ రాత్రి మాహాత్మ్యమును రచించియుండునని నొప్పును. శివ రాత్రిమహోత్సవమునకు శ్రీశైలమునకరిగిన శ్రీనాథుని శాంత భిక్షావృత్తి యతీశ్వరుఁడు, మల్లికార్జున దేవుని ముఖమంటపమున సభగావించి నిజశిష్యుఁడగు శాంతయ్యకు శివకథా మాహాత్మ్యమొకటి అంకితముసేయమని శ్రీనాథునిఁ గోరినట్లు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమందలి యవతారికలో గనఁబడుచున్నది-

* అంధ్రసాహిత్య పరిషత్తుచే సంపాదితము ; ప్రకటితము.

ఈశాంతయ్య ముమ్మడి ముమ్మయ కొడుకు. ఈ శివరాత్రి మాహాత్మ్యము స్వతంత్ర రచనము.

మఱికొన్ని గ్రంథములు.

౧. ధనంజయ విజయము, ౨. నందనందన చరిత్రము, ౩. వల్లభాభ్యుదయము, ౪. కామశాస్త్రము—ఇవి లభింపవు. పల్నాటి వీరచరిత్ర, కాటమరాజు కథ, వీధీ, రసికాభిలాషము, పాటలు, పదాలు గూడ శ్రీనాథుడు రచించెనందురు. ఈ గ్రంథములను గుఱించి శ్రీనాథుని కథాంశములను వ్రాసిన వారు తమ తమ యూహలం దెలిపియున్నారు. అవెంత వఱకు ఆదరణీయములో పరిశీలించి గ్రహింపఁ దగ్గను. పల్నాటి వీరచరిత్ర లోనగు కృతులలోఁ గొన్నిట, శ్రీనాథకృత ప్రసిద్ధ గ్రంథములందలి పద్యముల పోలికలనుబట్టి, వానిని శ్రీనాథకృతములని యూహించి చెప్పమరు.

“ఘనఁడైన శ్రీనాథక విరాజరాజు
చెన్నునికృపచేతఁ జిత్తముప్పొంగి
బాలుని విక్రమ ప్రౌఢియంతయును
వివరించె జరులకు విశదమ్ముగాఁగ.”

అనిన పల్నాటివీరచరిత్రలోని పంక్తులను బట్టి అది ఈతఁడే వ్రాసెననుచున్నారు. ఈ పల్నాటివీరచరిత్రమునఁ

బెక్కులు దోషములున్నవి. పల్లెనాటి వీరులను గూర్చి శ్రీనాథుని జనబడిన చాటువొకటి కలదు. అది ఇది:—

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు, విష్ణుఁడు చెన్నుఁడు, కట్లపోతరా
జారయఁగాఁ ధైరవుఁడు, సంకమశక్తియ యన్నపూర్ణ, యా
కేరెడు గంగధార మడుఁగే మణికర్ణికగాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూడి పట్టనము కాళిగదా పలనాటివారికిన్.

క్రీడాభిరామమందలి పద్యము:—

నీ. ఇచ్చోట భుజియించి గేకకార్యస్థులై
సామంతస్సపతులు చాపకూడు;
ఇచ్చోట జింతించె నిచ్చ సుసాయంబు
నళినాక్షి యార్చెల్లి నాయురాలు;
నిజమసశ్శుద్ధికై నిప్పుల యేరిలో
నోలాడె నిచ్చోట చీలసాని;
ఇచ్చోటఁ బోరి యిలపణంబుగఁ గొల్ల
నవతిశేల్లుల బిడ్డ లవనివతులు;

గీ. ధీరులగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మదోద్ధతి నిచ్చోట నాజిబడిరి
అనుచుఁ జెప్పుదు రైతివ్యా మచట నచట
జనుపపెద్దలు పల్లెదేశములయంద.

ఇది ఇట్లుండె. ఇక వీధియు శ్రీనాథునిది కాదను వాద మొకఁడున్నది. క్రీడాభిరామ కర్తృత్వమును వివాదగ్రస్తము.

కాటమరాజుకత శ్రీనాథుడు రచించెననుటకుఁ బ్రమా
ణము ఈ క్రింద నుదాహరింతును. ఇది పద్య ప్రబంధము.
తత్కర్త అం దిట్లు వ్రాసినానను:

సీ. ఒకశుభదినమున నొగి శుభమతిశౌరి

పూజావిధానంబు పొందుపఱచి,

హరికథవినివిని యారాత్రి నిద్రింప

శ్రీనివాసుండీట్లు చెప్పెఁగలను,

“శ్రీనాథుఁడను కవిశ్రేష్ఠుండు ద్విపదగా

రచియుండె గాటమరాజుచరిత

మది నీవు నా పేర సంకితంబుగఁ బద్య

గద్యాత్మకంబుగా ఘనత నుడువు”

.....*

ఈకాటమరాజు కావ్యకర్తయుఁ గల గనెనట! కవులకు
మేల్కొన్నపుడే కలలకుఁ గఱువుండదు. ఇంక నిమరలో
జెప్పిడిదేమి ?

ఇవన్నియు శ్రీనాథునివే యని భృథమగు నాకరము
లను బట్టి మనము నమ్మవలసియున్నను ఆయన తన బాల్య
యావన దశాసంధి యందు పిలాసముగ వ్రాసియుండుననియే
లనుక్కొనఁదగును. మహారాజాస్థానములలో సతిమాత్ర గౌరవ

* చెన్నపురి పృచ్చలిఖిత భౌండాగారమునఁగల అముద్రిత-లిఖిత
ప్రతునండి యుద్భవము.

సత్కృతులంది, కవిసార్వభౌమఁడై, ఉద్గ్రంథరచనలో నిస్సీముఁ డనిపించుకొనిన శ్రీనాథ మహాకవి పల్నాటి వీరచరితాదులురచించెననుటకన్న చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁగటినాటి శ్రీనాథుఁడు వానిని రచించెననుట బప్పిదము. భౌతికమునుండి అనుభవ సోపాన పరంపరా మార్గమునఁ బరమార్థము సాధించి ఆముష్మికమును నమీపించినవాఁడు, బహిః ప్రపంచముపైఁదన దృష్టిని బఱపెననుట, తీదర్థము వివిత్రాత్మ వాఙ్మయము విని యోగించెననుట సహృదయరంజకముకాదు.

ద ల్గ ము ౯.

బొడ్డుపల్లెవాసము: కర్షకవృత్తి.

శ్రీనాథుఁ డిప్పుడు మూఁడుకాళ్ల ముడునలి. అష్టైశ్వర్య సంపన్నుఁడుగ నుండినవాఁడిప్పు డప్తదరిద్రుఁడాయెను. అగ్ర హారములు లేవు. ఆర్జించిన ధనములేదు. ఆదరించిన ప్రభువులు లేరు. పర్యటనమునకు శరీరపాటవములేదు. చేతికొండిన కొడుకులులేరు. కుటుంబభారము తగ్గలేదు. ఇంక బ్రదుకు తెరవేది? దినమొక యుగమాయెను. తుదకుఁ గృష్ణాతీరమందలి బొడ్డు పల్లి వాసమబ్బెను. బొడ్డుపల్లెలోని పొలము వ్యవసాయము సాగించెను. ఈబొడ్డుపల్లి ఏప్రాంతమున నున్నదో పరిశీలింప వలసియున్నది. ఈ పల్లె ఇప్పుడు వరమాసమున నున్నదని

చెప్పజాలము. ఈ యైదు శతాబ్దాలలో నెన్ని గూఢజీనవో ఎన్ని హావముఁ దాల్చినవో ఎవరెఱుంగుదురు? శ్రీనాథుఁడు కాన్యధోరణిని కర్నకధోరణికి మార్చెను. శాంతముగఁ గాలము గడపవచ్చునని తలంచెను. గ్రహచారిము విపరీత గతిఁ బట్టినపుడు అనుకొనినట్లు జీవితము సాగునా? దైవము ప్రతికూలించినపుడు శాంతికి దావెక్కడ? అట్టియెడ విద్యా విభవముగాని విత్తవిభవముగాని జీవనమును పౌఖ్యవంతముగఁ జేయఁగలవా? శ్రీనాథమహావి తన తొంటి నైభవమును మఱచి పేగు నూరు లేని పేదయై బ్రదుకవలసిన వాఁడాయెను. బొడ్డుపల్లి పొలసుంతయు మెఱక (ఖుష్కీ) పంటలకుఁ దగినది. అదనున వానలు గురిసినవి. భూమి పదనైనది. వెదచల్లరి పచ్చని పైరుపై మహాలక్ష్మి విహారము చేయుచుండెను. పంట సిగ్గమయ్యెను.

ఇఁక గళ్ళముజేర్చుటయే తగువాయి. ఈ పట్టున గృహస్థునది తీవ్రహావముందాల్చెను ప్రకృతిశక్తి విజృంభణము నేది యాకట్టఁ గలదు? అనుగ్రహించెనా పేద పెన్నిధి గాంచును. నిగ్రహించెనా పెన్నిధి పెన్నేరిపాలగును. ప్రకృతి నిగ్రహానుగ్రహములకు సమయాసమయములు లేవు. తరతమములు లేవు. మిట్టపల్లములు లేవు. అంతయు సమానము; చదరము కావలసినదే. పండిత ప్రకాండులు కానిండు, నవఖండలాధిపులు గానిండు, ఆ శక్తికి దాసాను బానులే.

ఆ నిగ్రహానుగ్రహములను ప్రతిఘటించు వారెవరు? ఇంక శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని లెక్కయేమి?

ఆతని బొడ్డుపల్లి పొలమంతయు జలప్రళయమున మునిగినది. ఇసుకమేటు వేసినది. తిండిగింజలులేవు. అప్పుల వాండ్రతో ననుక్షణము పోరాటము. సర్కారు శిస్తుబకాయి తప్పలేదు. ఈ దురివస్థలో శ్రీనాథునకు దిక్కెవరు? ఏడు నూర్ల టంకమాలు చెల్లింప వలయునే! ఏ ప్రభుని యాచించి తేగలడు? చరమదశ- అపుడిట్లు విలపించెను:

నీ. కాశికా విశ్వేశుఁ గలసె వీరాడెడి

రత్నాంబరంబు లే గాయఁడిచ్చు?

రంభఁగూడఁ దెలుంగు రాయరాహుత్తుండు

కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?

స్వర్గస్థుడయ్యె విస్సన మంత్ర మఱిహేమ

. పాత్రాన్న మెన్నని పంక్తిఁగలదు?

కైలాసగిరిఁజేరె మైలారు విభుఁడేగి

దినవెచ్చ మేదాత తీర్పఁగలడు?

గీ. భాస్కరుండు మున్నె దేవుని పాలికరిగఁ

గలియుగమ్మున నికనుండఁ గవ్వమనుచు

దివిజ కవినరు గుండియల్ దిగ్గురనఁగ

నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరఘరికి.

ఇప్పటికి భారీకముపై గోతపుట్టినది. విరక్తుడయ్యెను. విద్యావిభవమునను భోగభాగ్యములను నిరుపముడనిపించు కొనెను. నేడు పరమదరిద్రుడై విలపింపవలసెను. శ్రీనాథుని ముక్తికీ దారిద్ర్యము తోడ్పడినది. సర్కారుశిస్తు కిస్తీలు చెల్లింపవలయును. చేతఁ గానులేదు. చేయఁగలదేది? తాళదులమీఁద తాళదులు రాదొడఁగెను. ప్రయోజనమేమి? చరాస్తీకిజపువచ్చెను; ఏమున్నది? గృహోపకరణములున్నవి. ఏడునూర్లటంకముల ఁడగు నగలుగలవా నాణెములుగలవా? ఇల్లమ్మినను వెల్లువచే వల్ల కాడైన యాపాడు పల్లెలోఁ గొనఁగలవాఁడేడి?

ఈ యుపద్రవమునకు లోనుగాని చుట్టుపట్టుగ్రామముల ధనికులేలఁగాన రాలేదో! దానివలనవారి కేమిలాభము? పాదూరి లోని కొంపఁ గొనువారెవరు? కొన్నను దానిపై సుంకమంత యుదీఱునా? మఱిక ర్తవ్యము? శ్రీనాథుని బందీచేయుటయే. అప్పటి సర్కారు ఒడ్డెరాజులది. శ్రీనాథుడు బందీయైనాడు. గ్రామపుసావడి వద్దికిఁ గొంపోబడినాడు. దీక్షడు—ఏమిచేయఁగలడు? సర్కారు నిగ్రహమునే చూపెను. కాలపురుషునికిఁ జలయొగ్గినాడు. సుంకము పూర్తిగఁ జెల్లించునందాకఁ కాళ్ళకుఁ జేతులకు సంకట్లు దగిల్చి సావడికమట ఎదురెండలో నిలువఁబెట్టి బాజముమీఁద నల్లగుండు మోయఁబెట్టిరి. అది యాకాలపు దండన విధానము. అప్పుడు శ్రీనాథుడు తనదుర వత్తుదుఃఖం చెను.

కా. కల్లాయుంచితి, గోకఃజట్టితి, మెయిం గూర్పాసముం

[దొడ్డితి

వెల్లులిం దిలపిష్టమున్ మెనవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లాయంబలిఁద్రా)వితిన్ రుచులుదోసంబంచుఁబోనాడితి
దల్లి, కన్నడరాజ్యలక్ష్మీ, దయలేదా నేను శ్రీనాథుడక.

ఇది ఈ పట్టుననే చెప్పఁబడెనని నా నమ్మకము. తొలుత కర్ణాట రాజ్యమునకుఁ బోయి గొడవేవరాయల దర్శనముగాక కొంత కాలము నిరీక్షింపవలసిరా వినువుతోఁ జెప్పిన పద్య మని కొందఱునిరి. కాదు. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాచటిక మంతరించుటతో నాలంబములేక ధనార్జనము సకై మఱల ప్రార్థన చేవరాయని కడకుఁ బోయినపుడు కర్ణాట రాజ్యలక్ష్మీతోఁ దనకుఁగల పూర్వపరిచితిఁ జెలిపిఁగొనుచుఁ దన దీనస్థితినిఁగూర్చి చెప్పిఁగొనిన పద్య మని మఱికొందఱునిరి. ఈయిరుఁదెగలవారున, ఆ ప్రార్థన చేవరాయని గర్భనాభిలాష ముచే అక్కడి మఱ్యాద ననుసరించి కల్లాయుంచి, గోకఃజట్టి కూర్పాసము దొడ్డి, వెల్లులిని దిలపిష్టమును మెనవె ననుచు న్నారు. తన్ను మహారాజ భోగములం దోలలాడించి తనకన్న ముందుఁ గాలగతింజెందిన ప్రభువులు ప్రధానులు శ్రీనాథునకు గవ్వకాలమునఁ దలంపునకు వచ్చిరి. ఆదరించినవా రావత్తాల మున స్మృతికిరాకుందురా? “కాళికా విశ్వేశ్వరుగలసె వీరా రెడ్డి” అను పద్యమున శ్రీనాథుడు తన్నాదరించిన చాతల

యెడల నిజ కృతజ్ఞతఁ బూర్తిగవెలువరించి పలువరించినాఁడు. డిండిమభట్టారకుని కంచుధక్క పగులఁగొట్టించి జక్షిణాధీశుని ముత్యాలశాలలోఁ గనకాభిషిక్తుఁ గావించికవిసావ్యభామ పట్ట ముందించిన కన్న రాజ్యలక్ష్మిని శ్రీనాథుఁ డావిపద్దశయందుఁ దలపోయ కుండునా? కల్లాయుంపనేల? కూర్పాసముం దొడ్గ నేల? విశ్వస్త (విభవ) వడ్డింప వెల్లుల్లి తిలపిష్టము మెసవనేల? అను ప్రశ్నములకు సమాధానము:—

బొండ్లకొయ్యలతో బంధిఖానాలో నున్న శ్రీనాథునకు ఖైదీవేషము తప్పదు. కల్లాయు, కాశకోక, కూర్పాసము, ఖైదీమస్తులు. ఇఁకఁ దిండి, సర్కారు ఉత్తర్వు ప్రకారము చెఱసాల కట్టుబాటుల ననుసరించి ఏబ్రాహ్మణ విశ్వస్తయో వెల్లుల్లి తిలపిష్టముతో చల్లా అంబలి తెచ్చి వడ్డించుచుండెను. ధనదారిద్ర్యమున కెఱయై సర్కారు దండనము ననుభవించు చున్న అభాగ్యునకు శ్రీనాథునకు వట్టి కన్నడరాజ్యము తలంపు నకు రాలేదు. కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి జ్ఞప్తికివచ్చినది.

ఆకాలమున రాజదర్శనమునకుఁబోవు లాకికోద్యోగీ యులు మాత్రము అంగరకాలు చెంగురుమాలులు, పగిడిలు మొదలగు పంతుల పఠాణీవేషములు వేయుచుండిరేకాని పారలౌకికులగు పండితకవుల కా నీమాజామాలతోఁ బనిలేదు. ఆ కాలముననేకాదు ఈకాలమునఁగూడ సత్సంప్రదాయ ప్రవర్తకమగు భారతీయ సంస్థానములకుఁబోవు పండితులు,

తదాస్థానివిద్వాంసులు చాలవఱకుఁ బూర్వమువలెనే వండిత వేషములతో నుందురు. ఇంక దిండిని గూర్చి యాలోచింతమా? ఎంతటి వీరత్వామయైనను ఎంతటి దరిద్రుఁడైనను, పరిచితుఁడు గాని, అపరిచితుఁడుగాని, వండితుఁడుగాని, పామరుఁడుగాని, ప్రవాసి బ్రాహ్మణుఁడు తన యింటికి వచ్చినప్పుడు, యథాశక్తి నాతిధ్యమిచ్చెను గాని వెల్లుల్లి తిలపిష్టములతో అంబలి పోయు సభాగ్యుఁడు ఆర్యమత ఽధ్యుఁడవఁడేని ఆకాలమున పాప్య ఖండాంతరమున నుండఁడు; లేడు.

ఈ కాలముననేని అట్టి యభాగ్యులు పెక్కుఁగఁదురని చెప్పలేము. అతిధిపూజన మొక్క భరతవర్షమే నిజముగ నెఱుంగును. అట్టిచో శ్రీనాథు సంతటివాఁడు కర్ణాట దేశాధీశుని దర్శనమునకై పోయి ఈకూడు గుడిచినాఁ డనుట సీరసముగ నున్నది; నింద్యముగ నున్నది. శ్రీనాథుఁడు వ్యయంపాకి కాఁడు. విశ్వస్త వడ్డింపఁగా భుజించినవాఁడు ఈదుర్దశ రాజ సందర్శనార్థముఁ బోయినపుడు పట్టినదికాదు. బందీగా నున్నపుడు పట్టినదే యని మనవి.

దండన మచభవించుచు నిట్లు వాపోయివాఁడు శ్రీనాథుఁడు.

సీ. కవిరాజ కంఠంబుఁ గొంగిలించెను గదా

పురవీధి నెదురెండ పొగడ దండ;

ఆంధ్ర నైషధకర్త యంఘ్రి యుగ్మమునఁ

దగిలి యుండెనుగదా నిగళయుగము !

పీఠభద్రాశ్రెణ్ణి విద్వాంసు ముంజేత

విద్యమందెను గదా వెమలు గొడియ !

సార్వభౌముని భుజాస్తంభమెక్కెను గదా

నగరి వాకిట నుండు నల్లగుండు ?

గీ. కృష్ణవేణయ్య గొనిపోయె నితఃఫలము

బిలబిలాక్షులు దినిపోయెఁ దిలలు బెనలు

బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసవోతి

శెట్టుచెల్లింతుఁ డంకంబు లేడుచూర్లు.

ఇట్లు తన వెతను వెడలఁగ్రక్కుటయకాక అప్పుడు ప్రభువులుగ నుండి తన ప్రశస్తి నించుకేరియు గణింపక మహారాజసంస్థానములను గొల్లగొనిన తన్ను బందీచేసిన ఒడ్డరాజుల రాచటికమును మషీరసముతోఁ జిత్రించినాడు. ఆ రాజుల యప్రతిష్ఠ ఆచంద్రాదర్శమైనది.

“కాశికా విశ్వేశ్వరుఁగలసె వీరాశ్రెణ్ణి” అను పూర్వోక్త పద్యమునందలి “కలియుగమ్మున నిక నుండఁ గష్టమచుకు అరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి” అనిన పంక్తులతోఁ తన జీవనముయొక్క చరమదశ సూచించినాడు. అనంతర మంతకాలమున కాయన నిర్వాణపద మందెనో తెలియదు.

శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముడు బ్రహ్మపదమలంకరించెను. భౌతికమున వాఁడార్జింపని విద్యలేదు. అనుభవింపని భోగము లేదు. చేయకమానిన త్యాగములేదు. రక్తియందు విరక్తిని దర్శించెను. భోగవిస్ఫూర్తియందు యోగమునకు మార్గ మేర్పఱచుకొనెను. భోగి యనినమాత్రమున విషయలం పలుకడిని అర్థముకాదు. కావ్యకరణమున శృంగార రసమునకుఁ బ్రాధాన్య మొసఁగినంతనే వానిని స్త్రీలోలుడని చెప్పరాదు. ఆత్మఁడు కవిత్వావిలాసుఁడు—రసజ్ఞుఁడు — రసతన్మయుఁడు—వశ్య వాక్కు— ప్రకృతిలీలలో బ్రహ్మమును బ్రతిష్ఠించినాఁడు.

అయ్యఁపిండమగు కాశీఖండమును గఱంచి, నిజ పాండిత్య పరునవేది ప్రభావమున, దానినిఁ గనక కలశముగ మార్చివేసినాఁడు. ఆకలశమునుండి నిజకవిత్వామృతమును ఆ శ్రీనాథుఁడువలె ఈ శ్రీనాథుఁడు విబుధ లోకమునకుం బంచినాఁడు. విద్యదాపథమగు నైషధమును సహజ ప్రతిభా విశేష మనుపానముగా రసిక సేవ్యముగఁ జేసినాఁడు. నైషధము నలంకరించినాఁడు. శివరాత్రి మాహాస్మృత్యమున భక్తులను శ్రీశైల మెక్కించినాఁడు. హరవిలాసమున శివుని సాక్షాత్కరింపఁ జేసినాఁడు. భక్తినిఁ బోషించినా విటుడు నూడ విశ్వాత్మయందు లీనమై తాండవింప వలసినదే.

కరుణముఁ దరంగించెనా కిరాతుఁడు సైతము అహింసా
 ధర్మము నుపదేశింప వలసినదే. శృంగారము నభివర్ణించెనా
 మహర్షియు మరులెత్తి శివాలాడవలసినదే. రసప్రపంచమునేలిన
 శ్రీనాథ సారభౌమనివంటివాని కేరసము స్వాధీనముకాదు?
 విద్యాధికారి యన్యెఱుగాని విఱ్ఱవిగలేదు. పండితులఁ బరీ-
 ష్టించి యాదరించుపట్ల వినయ వితరణములఁ జూపినేకాని
 వివేకము గోల్పోవలేదు. రాజాశ్రయము లందెనేకాని స్వాభి-
 మానమునకుఁ దిలాంజలి విడువలేదు. ధన మపారముగ
 నార్జించెనేకాని దాఁపటికము చేయలేదు. (వ్యాసశ్రీహర్షాది
 మహాకవుల గ్రంథదుర్గములను భేదించి శోధించి ఆంధ్రలోక
 మున కమూల్యార్థములఁ బ్రసాదించెనేకాని పరోచ్ఛిష్టమున
 కాశించలేదు. డిండిమాద్యుద్దండపండితుల డీకొని విజయనిస్సా-
 న్ణముఁ బూరించెనేకాని పండిత మృన్మయనొకపాటి నేయు
 లేదు. “డంబుమీటి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు కవిమీఁదఁ
 గాని నా కవచమేయ” నని కవిసింహమై గర్జించి నటావిక్షేపణ
 మొనరించెనేకాని ఇచ్చకములఁ బ్రొచ్చుపుచ్చలేదు. తరు
 వాతి వారిచే నరికదా సమకాలీన కవిశిఖామణుల చేతను
 స్తుతింపఁబడెను. తుదకు భోజకముగ నెన్నిచిక్కు లలమినవి!
 అవసాన కాలమున నైహిక సంబంధములకై వగచెనుగాని
 అప్పుడును తనకవితావిలాసలాలనతఁ దోటంగఁడు. అప్పుడును
 దన యభిమాన ధనము గొల్లపెట్టఁడు. “నర్వమ్ నిష్కలితమ్
 తదైవ విధినాదైవీబలే దుర్బలే” అని డండన సహించెను.

“కవిరాజు కంఠము” “కల్లాయుంచితి” “కాశీకా
విశ్వేశు” అను పద్యములలో గరుడారసము గురిపించినాడు.
కవితాకళను మెరిపించినాడు. అతని శరీరము ముదిమి
ముదిసెనే కాని కవితామాత్రము నవనవలాడుచుచు యున్నది.
“దివిజ కవివర గుండియల్ దిగ్గురసంగ నరుగుచున్నాడు.
శ్రీనాథుడనువుకిరి” అనుటలో దనయాభిజాత్యమును
తనవ్రజ్జను తన నిస్పృహతను గంభీరముగఁ దెలిపినాడు.

శ్రీనాథ సార్వభౌముని వైరుష్య సామ్రాజ్యము
సుప్రత్యక్షమైనది. వాఙ్మయ ప్రపంచమున వాని యశోధనము
కాశ్వతి బ్రహ్మకల్పముగ సురక్షితమై నానాటవిజ్ఞులక
భోగ్యమైఁ గ. అతఁ డమృతి జీవి. అతనిఁ గొండాడిన న
యీమృతి పరితార్థము. నేను ధన్యుడను.

శ్రీనాథ సార్వభౌమ,

ఆగ మజ్జాననిధివి; తత్త్వార్థభినివి ;

ఒకా పు రాణజ్ఞుడవు; శుభ భన్యమతివి;

బ్రహ్మజ్ఞుఁ కళానిధానమవు; ని భాగ్యము సామాన్యమే '

స మస్కారము.

